

TÜRK DİLİNİN SAVUNULMASI

Prof. Dr. Cemal MIHÇIOĞLU*

Çeşitli diller arasındaki sözcük alışverişleri doğal olarak ortaya çıkan bir olaydır. Bu alışverişin önlenmesinin olanak dışı olduğu bile söylenebilir. Buna karşılık bir dilin başka bir dilin yığın halinde saldırısına uğrayarak gerçek kimliğini yitirmesi, ses yapısına, dilbilgisi kurallarına ters düşen öğelerle dolması başka bir olaydır. Türk dili Osmanlı döneminde Arapça ile Farsçanın böyle bir saldırısına uğramış, yüzyıllar boyunca gelişen karma dil Osmanlıca içinde azınlıkta kalmıştır. Bu durum tepkilere yol açmakta gecikmemiş, en yoğunu, köklüsü Atatürk döneminde olmak üzere çeşitli sadeleşme, özleştirilme çabalarına konu olmuştur. Bu özleştirme çalışmaları sonunda Türkçe bu iki dilden geçen sözcüklerden geniş ölçüde arındırılmıştır. Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerinin artmasından sonra, bu kez başta Fransızca olmak üzere dilimize batı dillerinden çok sayıda sözcük girmeye başlamış, özellikle ikinci Büyük Savaşın sonra İngilizceden dilimize yoğun bir sözcük akını olmuştur.

Dilimizin yabancı sözcüklerden arındırılması çalışmaları en yoğun olarak 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulmasını izleyen yıllarda yapılmış, kamu kuruluşları da içinde olmak üzere bütün ülkenin katıldığı bir çaba olarak yürütülmüştür. Bu çabalar Atatürk'ten sonra 1940'larda da sürdürülmüştür. Daha sonraki yıllarda Türk Dil Kurumu ilgili uzmanlara değişik boyutlarda altmış dolayında terim sözlüğü hazırlatarak yayımlanmış, ara ara da dilimizdeki batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulmak üzere özel yarkurullar oluşturmuştur. Çeşitli alanlardaki bu terim sözlüklerinin değeri küçümsenmemekle birlikte, oluşturulmalarında kimi kez yıllarca süren gecikmeler olmuş, ilgili çevrelere yaygın bir biçimde dağıtılıp duyurulmaları, uygulamaya geçirilmelerinin sağlanması konusunda sınırlı bir ölçüde başarılı olunmuştur. Daha çok günlük dilin dolaşımına girmiş batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma amacını güden yarkurullar sürekli olmamış, çalışmaları birkaç yıl sürdükten sonra hızını yitirerek sona ermiştir. Bu yarkurulların çalışma ürünleri kimi kez yayımlandıkları Türk Dili dergisinin sayfalarında kalmış, kimi kez ayrı yayınlar içinde bastırılarak daha geniş bir okuyucu topluluğunun yararlanmasına sunulmuştur. Bu çalışmalar uygulamada genellikle sıkı olmayan bir tempo izlemiş, bu alanda yapılması gereken toplam işin oylumu ile orantılı

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

yoğun çabalar gösterilmemiştir.¹ 12 Eylül 1980 sonrası dönemde Kurum'a yeni bir biçim verilmiş, dilde özleşme karşularının eline geçen Kurum'da, beklenebileceği gibi, bu türden herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Dilimize girmiş batı kaynaklı sözcüklerin sayısı şartı bir düzeydedir. Herhangi bir bilim ya da sanat dalında yayımlanmış bir ders kitabına şöyle bir göz atmak bile bu konuda bir görüş kazanmaya yetecektir. Kasaplıktan terziliğe, boru döşemeciliğinden oto onarımcılığına değin usa gelebilecek her alanda, eğitim düzeyinin düşüklüğü dolayısıyla dilimize yanlış, bozuk olarak aktarılmış çok sayıda batı kaynaklı sözcük vardır.

Özellikle arkada bıraktığımız 1991 yılında gerçekleşen olaylar, eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenli cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına kavuşmaları dilde özleşme konusuna yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu cumhuriyetlerle aramızda kurulmaya başlanan ilişkiler kesintiye uğramazsa,² dil özleşmesi konusuna daha geniş bir açıdan bakılmasını gerektirecektir.

Eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk kökenli halklar, anadillerine olan bağlılıklarını korumuşlar, ulusal bütünlüğün bu önemli simgesine güçlü bir biçimde sarılmışlardır. Sovyet nüfus sayımlarında kişilere yöneltilen anadillerinin ne olduğu yolundaki soruya verdikleri yanıtlar, güncel olmamakla birlikte, bunu açıkça göstermektedir.³

¹ Kurum'un 1982 yılında bir devlet dairesine dönüştürülmesinden önce yapılan, bizim de katıldığımız Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yürütülüşünün son çalışma ürünleri Türk Dili dergisinin Temmuz 1975-Aralık 1979 sayılarında çıkmıştır. Yaptığımız belirlemelere göre bu yıllarda sırasıyla 30, 51, 37, 120, 85 -toplam 323- sözcüğe bulunan karşılıklarla ilgili gerekçeli açıklamalar yer almıştır. Bu açıklamalar derginin 40 ayrı sayısında yayımlandığına göre her sayıda ortalama 8 sözcüğün gerekçeli açıklaması çıkmıştır. Daha çok Batı kaynaklı sözcüğe karşılık bulunması için gösterdiğimiz bütün kişisel çabalara karşın, bu sayının 4,5 yıllık bir dönem için yeterli olmaktan uzak bulunduğu açıktır. Kurum'un o dönemdeki Yönetim Kurulu "tepki çekiyorsunuz" gibi anlamsız bir gerekçe ile yarıkurul çalışmalarını sürdürmek konusunda isteksiz davranmıştır. Bizim yalnızca bu yazıda sunacağımız kişisel çalışma ürünleri o yılların çoğundan daha çok sayıdadır.

² Lenin, 1917 yılında Ekim devrimini gerçekleştirirken, yalnız 140 milyon nüfuslu Rus Çarlığında sayısı 3 milyonu ancak bulan işçileri birleşmeye çağırarak yetinmemiş, Çarlık sınırları içindeki ezilmiş ulusların ayaklanmalarını isteyerek onlardan da güç almıştı. 1920 yılında devrimin sona ermesi üzerine bağımsızlığını kazanan bu uluslar Kızılordu'dan yararlanarak, ikili sözleşmeler görüntüsü arkasında, bu kez, Sovyetler Birliği bayrağı altında birleştirilmişlerdi. Aradan yetmiş yıllık bir süre geçtikten sonra, Sovyetler Birliği gerçek bir çözümlü birliğine girmiş, bu kez Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin birlikten ayrılmış bulunan ulusların bağımsızlık isteklerine açıkça destek vererek bu çözümlü sürecini bütünü hızlandırmış, Sovyetler Birliği yıkılarak yerine bir Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. Şimdi ise Rusya Federasyonu, Kızılordu'nun bağımsız devletler arasında bölünmesi yolundaki isteklere karşı çıkmakta, tüm birliğin askeri gücü olması görüşünde direnmektedir. Böyle bir gelişme karşısında ileride şimdiki Rusya önderlerinin ya da bir darbeyle onların yerini alabileceklerin Kızılordu'yu, yetmiş yıl önceki biçimde, çöken Sovyet İmparatorluğunun yeniden canlandırılması için kullanmaları olasılığı gözden uzak bulundurulmamalıdır.

³ Dizelgedeki oranlar, Ruslar için sırasıyla % 99.7, 99.8, 99.9, Sovyetler Birliğinde yaşayan Yahudiler için % 71.9, 21.5, 17.7, Almanlar için % 94.9, 75, 66.8, Polonyalılar için % 42.9, 45.2, 32.5'tir.

Hélène Carrère d'Encausse, L'Empire Eclaté- La Révolte des Nations en URSS (Flammarion, 1978), s. 172.

	1926	1959	1970
Azeriler	% 93.8	% 97.6	% 98.6
Kazaklar	% 99.6	% 58.4	% 98
Kırgızlar	% 99	% 98.7	% 98.8
Özbekler	% 99.1	% 98.4	% 98.6
Türkmenler	% 97.3	% 98.9	% 98.9

Anılan soruya, Türk kökenli halkları oluşturan bireyler, özünde Türkçe olan "Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmençe" gibi yanıtlar vermişlerdir. Yukarıdaki oranların yüksekliğinin yanı sıra, gittikçe artış göstermeleri, Türk kökenli halkların ulusal kimliğinin açık bir göstergesi olan adadillerine Sovyet toplumunun bütün özümleme çabalarına karşın güçlü bir biçimde sarıldıklarını ortaya koymaktadır.

Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenli halklar kendi adadillerine bağlılıklarını çok geniş ölçüde korumakla birlikte, özellikle uygulamalı sözcükler alanında Rusçanın geniş ölçüde etkisinde kalmışlardır.⁴

Bu konuda uzun yıllar önce kişisel bir gözlemimiz de olmuştu. Sovyetler Birliği'nden gelen Azeri bir planlama uzmanı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde bir konuşma yapmaktaydı. Kendisini oturduğumuz yerden dikkatle izledik. Azeri Türkçesinin kulağa hoş gelen söyleniş biçimini can kulağıyla izlerken, o dile özgü Türkçe sözcüklerin yanı sıra dilin Arapça, Farsça sözcüklerle aşırı ölçüde dolu olduğu dikkatimizi çekmişti. Konuşma bittiğinde kendi kendimize "ne iyi olmuş da Türkiye'den bir Atatürk geçmiş" demekten kendimizi alamadık.

Türkiye ile Asya'da bağımsızlığına yeni kavuşan Türk kökenli cumhuriyetler arasında ekinsel ilişkiler arup geliştikçe ortak bir iletişim aracı olarak Türkçe üzerinde daha çok durmak gerekecektir. Bu arada söz konusu uluslar dillerini Rusçanın aşırı etkisinden arındırmak için belki de daha yoğun çabalar gösterecekler, Türkiye Türkçesinde yalnız son altmış yıl içinde Arapça-Farsça sözcüklere bulunan karşılıklar değil, bize İngilizce ve Fransızcadan geçen, onların Rusçadan aldıklarına benzeyen, batı kaynaklı sözcüklere bulunan karşılıklar ya olduğu gibi benimsenecek ya da o dillerin yapısına daha uygun karşılıklar bulunmasında bir esin kaynağı görevi yapacaklardır.

1975 yılı ortalarında başlayan batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma çalışmalarının 1979 yılının bitiminde sona ermesini izleyen yıllarda bu konuya karşı ilğimizi kişisel düzeyde sürdürdük. Bu arada o güne değin karşılık önerdiğimiz sözcüklerin gerek ortaya çıkış, gerek daha sonra gösterdikleri gelişip benimsenme öyküsünü yazıya dökerek belirli alanlarda terim denemeleri adı altında üç ayrı dergi yazısı olarak yayımladık.⁵

⁴1940ların sonlarında yapılan bir kestirime göre Kırgızcada bulunan bu tür sözcüklerin oranı daha o yıllarda % 25'ti.

Hélène Carrère d'Encausse, anılan kaynak, s. 291.

⁵Bu yazılar şunlardır:

"Basın-Yayın Alanında Türkçe Terim Denemeleri," Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yıllık 1983-1985, Sayı VIII (AÜ SBF-BYYO Basımevi, Ankara, 1986), s. 145-168.

"İşletmecilik Alanında Türkçe Terim Denemeleri," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Cilt XLI, Sayı 1-4, Ocak-Aralık 1986), s. 413-446.

Bu yazımızda ise, onlardan ayrı olarak, Türkçe karşılık önerdiğimiz batı kaynaklı sözcüklerle ilgili gerekçeli açıklamaları belirli bir alanla ilgili olmalarına bakmaksızın, karışık olarak yayımlamayı uygun bulduk. Böylece, belirli alanlarda ayrı birer yazıya konu olacak sayıda sözcük birikmesini bekleyerek süre yitirmek sakıncasının ortaya çıkmasını da önlemiş olduk. Daha önce yayımladığımız Türkçe terim denemeleri yazılarında olduğu gibi, burada da şu amaçları güttük:

1- Türkçenin, toplum içinde etkili bir iletişim aracı olarak geliştirilip zenginleştirilmesine katkıda bulunmak. Bu amaçla yaptığımız çalışmaları daha geniş bir okuyucu yığına duyurarak benimsenip yaygınlaşmasını sağlamak.

2- Kendi uzmanlık alanlarında benzer çalışmalar yapmak isteyebilecek bilim adamlarına izleyebilecekleri örnekler sunmak.

3- Ülkemizde kimi çevrelerde dil özleştirme çalışmalarının gelişigüzel, baştan savma bir yöntemle yapıldığı yolunda yanlış bir izlenim vardır. İlgilileri için yöntemi konusunda bilgilendirerek kamuda dil özleştirme konusunda olumlu tutumlar yaratmak.

Aşağıdaki sözcük açıklamaları, görüleceği üzere, bir bölümü yıllar öncesine uzanan değişik dönemlerde yazılmıştır. Sözcüklerin doğuş serüvenini anlatan bu açıklamalarda, kaçınılmaz bir biçimde, kişisel anlatımların yer almakta olmasının okuyucularca bağışlanacağını umarız. Açıklamalardan her birini bağımsız bir birim saydığımızdan aralarında ufak tefek kimi yinelenmelere yer vermek zorunda kalmıştır. Karşılık önerdiğimiz bu sözcüklerin Türkçe karşılıklarıyla ilgili sonraki gelişmeleri de izleyip onun da öyküsünü daha sonra yazıya dökmek istediğimizden, okuyucuların bu sözcükler hakkındaki tepkilerini, özellikle benimseyip kullandıkları önerilere ilişkin bilgileri bize ulaşturmalarını dileriz.

* *

*

"Kamu Yönetimi Alanında Türkçe Terim Denemeleri," AÜ Basın-Yayın Yüksekokulu Yıllık 1986-1987, Sayı IX (AÜ SBF - BYYO Basımevi, Ankara, 1987), s. 109-200.

Bu konuda en son çıkan yazımız şudur:

"Batı Kaynaklı Sözcüklere Türkçe Karşılıklar- Bir Değerlendirme," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Cilt XLVI, Sayı 3-4, Haziran-Aralık 1991), s. 59-85.

AKSANTEGÜ SAĞ VURGU
AKSANGRAV SOL VURGU
AKSANSİRKNFLEKS ÇATIK VURGU

Türk Dil Kurumu'nda Mihçioğlu-Tezcan-Saraç-Dilâçar dördlütünden oluşan Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu'nun 12 Ekim 1977 Çarşamba günü yaptığı toplantı bittikten sonra Tahsin Saraç; Fransızca "accent aigu, accent grave, accent circonflexe" için uygun birer Türkçe karşılığa kişisel olarak gereksinme duyduğunu söyledi. "Aksan" (accent) sözcüğü için "vurgu" dilimizde zaten vardı. Yazıda kullanılan bu imler için hemen orada sırasıyla *sağ vurgu, sol vurgu, çatık vurgu* karşılıklarını önerdim. Saraç bu karşılıkları çok beğendi; Semih Tezcan da not etti. Bu satırları yazarken Tahsin Saraç'ın bu karşılıkları bir yerde kullanıp kullanmadığını bilemiyorum.

AMBIYANS ORTAM

Latince *ambire* (çevrelemek) eylemi, *amb* (çevrelemek) ile *ire* (gitmek) sözcüklerinden oluşur. Bu eylemden gelen *ambiens* (çevreleyen) sözcüğü Fransızca *ambiance* sözcüğüne kaynaklık etmiştir. Fransızca'dan dilimize oradaki *ambiyans* söylenişiyle geçen bu sözcük, Frenkçe düşkünü çevrelerde kullanım alanı bulmuştur. Sözcüğün sözlüklerdeki anlamı "çevre, hava" olup "çevreleyen özdeksel ya da tinsel ortam" anlamına gelmektedir. *Ambiyans* sözcüğü için dilimizdeki doğal karşılığı olan *ortam* önerilmektedir.

Örnek: Onun için yemeğin yendiği *ortam* neyin yendiğinden çok daha önemlidir.

ARBİTRAJ VARGİCİLİK

1986 yılının Ekim ayı içinde bir gün, Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğle yemeği yerken yanıma gelen Özdemir Akmut, "arbitraj" sözcüğüne uygun bir Türkçe karşılık bulmamı istedi. Sözcüğün "tahkim, hakemlik" anlamının karşılığı olan "yargıcılık" sözcüğünü andırırsa da, meslektaşımın sözcüğün ticaret alanındaki anlamı üzerinde durduğunu gördüm. Sözcük, ticaret ya da borsa işlemleri alanında "bir malı, pay belgitini (hisse senedini), borç belgitini (tahvili), ticari senedi ya da dövizi ucuz olduğu bir piyasada satın alıp aynı zamanda ya da çok kısa bir süre içinde daha pahalı olduğu bir başka piyasada satarak aradaki değer farkından kazanç sağlama" anlamında kullanılmaktadır.

Latince *arbitrari* (karar vermek, kanısında olmak) eyleminden kaynaklanan Fransızca *arbitrer* "yargıcılık etmek" anlamına gelir. Bu eylemden türeyen *arbitrage* adı İngilizceye olduğu gibi Türkçeye de Fransızcadaki *arbitraj* okunuşuyla girip borsa işlemleriyle ilgili olarak kullanım alanı bulmuştur. Sözcüğün bu anlamı için karşılık ararken iki yaklaşımdan birinin benimsenebileceğini düşündüm. Önce, sözcüğe bu işlemin ana amacı olan para "kazanmak" düşüncesinden yola çıkılarak bir karşılık aranabilirdi. "Kazanmak" eyleminden gelen "kazanım" sözcüğünden "kazanımcılık" adını türetilip Kasım 1986 içinde zihnimde olgunlaştırmaya çalıştım. 28 Kasım 1986 Cuma günü karşılaştığım Özdemir Akmut'a başka arkadaşlarımızın da yanında bu karşılıktan söz ettim. İkinci olarak, sözcüğün Latincedeki kök anlamına bağlı kalınarak bir karşılık araştırılabilirdi. Sözcüğün kökenindeki "karar" düşüncesi bu borsa işlemi türü için de söz konusuydu. Bu işlemi yapan kişi piyasa koşullarını izleyip bir borsada satın alacağı malı ya da menkul değeri başka bir borsada satarak aradaki değer farkının bir kazanç sağlayabileceğini hesaplayıp ona göre bir "karar" vermekteydi. Karar karşılığı olarak 1975 yılında "vargı" sözcüğünü türetilip Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımın o yılki baskısıyla onu izleyen iki baskısında sık sık kullanmıştım. Daha sonra bir mantık terimi olarak "bir tasımda varılan sonuç" (netice-i istidlal) anlamında da kullanılmakta olduğunu gördüğüm bu sözcüğün genel dilde olsun, yönetimbilimde olsun "karar" karşılığı olarak rahatlıkla kullanılabilceğini düşünmüştüm. Arbitraj sözcüğünün ticaret alanındaki

anlamı için de *vargıcılık* karşılığının uygun olabileceğini düşündüm. Bu karşılığın üstünlüğü ses yapısının güzel, kıvrak oluşu, ayrıca "arbitraj" sözcüğünün "hakemlik" anlamını karşılayan "yargıcılık"la da uyaklı olmasıydı. Karşılığın eleştirilebilecek yanı ise anlamının ilk bakışta anlaşılmasınıydı. 7 Mayıs 1987 Perşembe günü bu konudaki görüşlerini sorduğum Ali Eke ile Nami Çağan anlamı daha açık olarak yansıtmaya dolayısıyla "kazanımcılık" karşılığını yeğlediklerini söylediler. Bu arada Nami Çağan'ın, benim önerimden tümüyle bağımsız olarak, daha yakın bir geçmişte kaleme aldığı bir yayımda "vargı" sözcüğünü "karar" anlamında kullanmış olduğunu öğrendim. 11 Mayıs 1987 Pazartesi sabahı yukarıdaki açıklamayı kendisine okuduğum Özdemir Akmut, "vargıcılık" karşılığını yeğlediğini, bu sözcüğü Bankalar Birliğince yayımlanacak bir kitabında kullanacağını söyledi. Karşılık önerisini, ilgili alanın uzmanı olan Akmut'un benim düşünceme de uygun düşen yeğlemesine ağırlık vererek kesinleştirdim.

BIENAL YILAŞIRI

12 Mayıs 1986 Pazartesi günü Siyasal Bilgiler Fakültesindeki odama uğrayan Kamu Yönetimi bilim dalı Araştırma Görevlisi Cahit Emre, o günlerde basında sözü edilen "Asya-Avrupa Sanat Bienali" sözündeki *bienal* sözcüğü için bir Türkçe karşılık bulma gereğine değindi. Sözcüğe hemen orada türettiğim *yılaşırı* karşılığını genç arkadaşım da beğenip olumlu karşıladı.

Milliyet gazetesinin 2 Mayıs 1986 sayısında "Asya-Avrupa Sanat Bienali Başlıyor" başlığı altında Kültür ve Turizm Bakanlığınca düzenlenen bu toplantının o gün Türk Ocağı Resim ve Heykel Müzesinde Bakanca açılacağından söz ediliyor, 18 ülkenin katılacağı bu toplantının yögrumsal (plastik) sanatlar alanındaki önemli gelişmeleri belirlemek, çağdaş sanatın gelişmesine katkıda bulunan ülkelerin sanatçılarına seçkin sanat yapıtlarını bir arada sergileyip karşılaştırma olanağı sağlamak amacıyla düzenlendiği belirtiliyordu.

Gazeteler bu toplantıdan "Asya - Avrupa Yılaşırı Sanat Toplantısı" biçiminde kolaylıkla söz edebilirlerdi. Latince *bi, bis* (iki kez) önekiyle *annus* (yıl) sözcüğünden oluşan *biennium* "iki yıllık süre" anlamına gelir. Oradan türeyen *biennalis* sözcüğü Fransızcaya *biennal* biçimiyle geçmiştir. Bu sözcüğün Fransızcadaki bir anlamı "iki yıl süren," ikinci anlamı ise "iki yılda bir olan"dır. Şimdiye dek dilimizde kullanıldığına tanık olmadığımız bu sözcük, bildiğimize göre ilk kez yurak da anılan ikinci anlamda bu olay dolayısıyla "bienal" biçiminde yazılarak kullanılmıştır. İki yılda bir anlamına gelen "yılaşırı" sözcüğü bu anlamı başarıyla yansıtan, kullanışlı, kıvrak bir karşılık olarak görünmektedir.

12 Mayıs 1986 günü öğleye doğru bitişikteki Basın-Yayın Yüksekokulunda Müdür Yardımcısı Murat Katoğlu'nun odasına uğradığımda Sina Akşin'le Bilsay Kuruç da oradaydı. Biennal sözcüğüne nasıl bir karşılık bulunabileceği sorusunu ortaya attığımda Akşin de yaklaşık iki saat önce benim önerdiğim "yılaşırı" sözcüğünü düşündü.

Türkçeye olur olmaz yabancı sözcükleri gerekli gereksiz sokup dilimizi yozlaşturmamak için gereken özenin gösterilmemesi üzüntü vericidir. İçinde bulunduğumuz yıllarda ülke yönetiminde sorumluluk taşıyan en üst düzeylerdeki kişilerin bile bu ulusal konuda titizlik göstermek şöyle dursun, tam bir gâvâhlik içinde bulunmaları üzüntüyü daha da artırmaktadır.

COASTAL TOWN KTYIKENT

Türk Dil Kurumu için bir Kentbilim Terimleri Sözlüğü oluşturmakta olan Siyasal Bilgiler Fakültesi Şehirçilik Profesörü Ruşen Keleş, 1979 yılında, ara sıra bir araya gelip sözlüğe alacağı sözcükler üzerinde çalışmamızı önerdi. Perşembe günleri öğle yemeklerinden sonra, Fakülte Kurulu toplantılarından önce yaklaşık birer saat süreyle onun ya da benim odamda bir

araya gelmeyi uygun bulduk. Bu çalışmalar sırasında, 27 Aralık 1979 Perşembe günü, Ruşen Keleş'in odasında "coastal towna ne diyelim?" sorusuna yanıt olarak *kıyıkent* karşılığını önerdim.

Bu çalışmalarda gerek duydukça kendisinden karşılık bulunacak bilimsözüntün anlamını açıklamasını isterdim. O da genellikle daha önce yazmış olduğu açıklamayı okur, gerekiyorsa onu bütünleyici açıklamalarda bulunurdu.

Türk Dil Kurumunun 1980 yılında yayımladığı Kentbilim Terimleri Sözlüğünde bu karşılığın aşağıdaki girdide yer almış olduğunu gördüm:

kıyıkent (es. t. sahil şehri) (Alm. Seestadt) (Fr. ville littorale) (İng. coastal town): Deniz kıyısında genellikle fırtınalardan korunmuş bir yerde kurulmuş ve ülkenin alım satım ilişkilerinin özeği olan kent.

COMMUTING UZERİŞİM COMMUTER UZERİŞEN

Türk Dil Kurumu için bir Kentbilim Terimleri Sözlüğü oluşturmakta olan Ruşen Keleş'in isteği üzerine bu sözlükte yer alacak sözcüklerle ilgili girgileri birlikte gözden geçirirken, 13 Aralık 1979 Perşembe günü Siyasal Bilgiler Fakültesindeki odamda İngilizce *commuting*, *commuter* sözcüklerine dilimizde bir karşılık bulmak gerektiği ortaya çıktı. Kentleşmenin ileri bir düzeye daha ulaşmamış bulunduğu ülkemizde, yörekentlerden çalışmak için ana kente gelip gitme olayı ile bu işi yapan kişileri anlatan sözcüklerin bulunmamasını doğal karşılamak gerekirdi. Bu sözcükler için, "uziletişim" sözcüğünün yapısını örnekseyerek, *uzerişim*, *uzerişen* karşılıklarını türettim.

Bu karşılıklar, Kurum'un 1980 yılında bastırıldığı Kentbilim Terimleri Sözlüğünde şu girdiler içinde yer aldı:

uzerişen (Alm. Pendler) (Fr. migrant alternant, navatteur, banlieusard) (İng. commuter): Yörekente oturan ve kentin sunabildiği taşıma olanaklarından yararlanarak ya da kendi taşınım olanaklarıyla her gün çalışmak üzere kente gidip gelen kimse.

uzerişim bölgesi (Alm. Pendlereinzugsbereich) (Fr. zone des navatteurs) (İng. commuter's zone): Bir kentin, çeşitli doğrultulardaki uzerişim uzaklıkları içinde kalan ve insanları sabah ve akşamları sürekli devinim içinde bulunan yörekentlerinden oluşan çevresi.

COMPOUNDING BİLEŞİKLEME

26 Mart 1987 Perşembe günü öğle yemeğinden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinin gazete odasında otururken, meslekdaşım Uğur Korum, "dil konusundaki yetkinize dayanarak" diye söze başlayıp bir soru yöneltmek istediğini söyledikten sonra, İngilizce *compounding* sözcüğüne bir Türkçe karşılık bulunmasını istedi. Yaptığı kısa açıklamadan sonra bu anlam için *bileşikleme* karşılığını türettim. Öneriyi, bu konuşmaya tamk olan Güney Devrez'le Nami Çağan da çok uygun bulup benimsediklerini söylediler.

Latince *com-* (ile, birlikte) önekiyle *ponere* (koymak) eyleminden oluşan *componere* sözcüğü eski Fransızcaya "compondere, componre" biçimleriyle geçmiş, İngilizcedeki *to compound* eylemi de oradan kaynaklanmıştır. Bu eylemin çeşitli anlamlarından biri de "eşçarpanlı (geometrik) dizi olarak artırmak ya da kendisi de giderek yükselen birtakım eklemeler yaparak çoğaltmak; örneğin belirli bir süre için bileşik faiz uygulamak"tır. İngilizcedeki "compound interest" in dilimizdeki karşılığı "bileşik faiz (ürem)"dir. Anlaşıldığına göre, dilimizde "bileşik faiz" sözünün kolayca kullanılmasına karşılık, bir mali

cebir konusu olarak "sermayenin iki yıl süreyle 'compound' edilmesi, 'compounding'i" gibi bir düşüncüyü anlatmakta sözcüğün eylem biçimi için dilimizde bir karşılık bulunmadığından güçlük çekilmekte, bu düşüncüyü, örneğin, "sermayeye iki yıl süreyle bileşik faiz uygulanmış gibi bir işlem yapılarak ulaşılabilecek rakam" gibi dolaylı anlatımlara başvurarak dile getirmek gerekmektedir. İşte yeni önerdiğimiz sözcük, "sermayeyi iki yıl süreyle *bileşiklemek*" biçiminde daha kestirme bir anlatıma olanak sağlaması bakımından bu güçlüğü ortadan kaldıracak nitelikte görüldü. "Bileşiklemek" biçimindeki bir yapı, Türkçede benzerleriyle çok karşılaşılan sıfattan eylem üretme yönteminin dilimizin sözcük türetme kurallarına uygun düşen bir başka uygulamasıdır.

EKÜMENOPOLIS YERKENT

13 Aralık 1979 Perşembe günü Siyasal Bilgiler Fakültesindeki odamda Ruşen Keleş'in Türk Dil Kurumu için hazırlamakta olduğu Kentbilim Terimleri Sözlüğünde yer alacak bilimsözlerini içeren girgileri birlikte gözden geçirirken, Keleş'in isteği üzerine İngilizce *ecumenopolis* karşılığı olarak *yer-kent* sözcüğünü türettim. Buradaki "yer" sözcüğünü "yeryüzü" (dünya) sözcüğündeki kapsayıcı anlamıyla almıştım, Yunancada "yerleşmek, oturmak" anlamına gelen *oikein* eylemi, "ev, konut" anlamına gelen *oikos* adından kaynaklanmıştır. "Meskûn, oturu an dünya" anlamına gelen Yunanca *oikoumenikos*, *oikomene* sözcükleri Latince *oecumenicus* sözcüğüne kaynaklık etmiştir. Öbür batı dillerinde de benzer biçimleri bulunan İngilizce *ecumenopolis* sözcüğü ise bu köke Yunancada "kent" anlamına gelen "polis" sözcüğü eklenerek oluşturulmuştur.

Sonradan, bu önerimin Ruşen Keleşçe benimsenerek sözcüğe 1980 yılında yayımlanan Kentbilim Terimleri Sözlüğünde aşağıdaki girdi içinde yer verilmiş olduğunu gördüm:

yerkent (Alm. Oecumenopolis, Sädteverband räumlich) (Fr. oecumenopole) (Ing. ecumenopolis): Anakentleri enginkentlere dönüştüren güçlerin etkisiyle ve gelecek yüzyıl uygarlığının sağlayacağı uygulamabilimsel olanaklarla, gelecek yüzyılın ortasından sonra, yeryüzündeki tüm enginkentlerin birleşerek, yeryüzünü birbirine bitişik ve öz yapısı karmaşık bir kentsel alanlar topluluğu durumuna getirmesinden doğacak, türü kendine özgü kent.

DERBİ BÜYÜK YARIŞ. YILIN KARŞILAŞMASI

Derby (okunuşu: Darbi) İngiliz soylusu Lord Derby'nin 1780 yılında başlattığı, Londra'nın Epsom semtinde her yıl paskalyadan önceki Çarşamba günü 2430 metrelik bir yarış yolu üzerinde yapılan, üç yaşındaki atların katıldığı ünlü bir at yarışının adıdır. Sözcük, İngiltere'de ya da başka ülkelerde benzer seçkinlikteki yarışlar ya da karşılaşmalar için de kullanılmaktadır.

Sözcüğün, yabancı kökenli sözlerin kaynaştığı spor dilimizde, genellikle birinci ligdeki ayaktopu takımları arasında yapılan karşılaşmalarla federasyon kupası karşılaşmalarını, özellikle de bunların son karşılaşmalarını anlatmak için "Derbi maçı" sözü içinde kullanıldığı görülmektedir. Buradaki maç (match) sözcüğü de İngilizce olup Türkçesi "karşılaşma"dır.

Türkiye'de yapılan ayaktopu karşılaşmaları için İngiltere'de bir bakıma yılın olayı olan geleneksel bir at yarışının dilimize tümüyle yabancı, bir İngiliz soylusunun adından aktarılmış "Derbi" sözünün hiçbir gereklilik yokken kullanılması, anadilimize saygı eksikliğinin bir belirtisi olmasının yanı sıra gülünç bir öykünmeciliktir. Söz konusu spor olaylarının taşıdıkları önemle topladıkları ilginin büyüklüğü bakımından arada bir benzerlik bulunduğu için kullanıldığı açık olan *Derbi* sözcüğünü Türkçede hiç kullanmamak en iyisidir. Sözcüğe dilimizde uygun bir karşılık bulunması kesinlikle isteniyorsa, bu yarış ya da ona benzetilen

ayaktopu karşılaşmaları için, dilimizdeki doğal karşılığı olan, üstelik sözcüğün anlam özelliğine de uygun düşen *büyük yarış* ile *yılın karşılaşması* sözü önerilebilir.

Örnek: Türkiye'de her yıl en güçlü ayaktopu takımları arasında yapılan bir *büyük yarış* (yılın karşılaşması) niteliğindeki karşılaşmalar, genellikle "ezeli rakipler" olarak nitelendirilen Fenerbahçe ile Galatasaray takımlarını son oyunda sık sık karşı karşıya getirmiştir.

ETNOSENTRİZM SOYADÖNÜKLÜK

İngilizce *ethnocentrism* ile Fransızca *ethnocentrisme* (okunuşu: etnosantrizm) sözcükleri Yunanca *ethnos* (ulus) ile *centrisme* (merkezcilik) öğelerinden oluşmuştur. Bir toplumbilim sözü olarak anlamı, "kişinin üyesi olduğu ulusu, ırkı ya da toplumsal kümeyi başka toplum, ırk ya da ekinlere göre daha üstün görme tutumu"dur. Bu tutum yabancılara, onların yaşam biçimlerine karşı duyulan bir küçümsemeye karışık olarak bulunur. Bilimsözül olarak entrosentrizmin bilinen anlamındaki ırkçılığı daha az vurgulayan bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcük, çoğu kez İngilizce söylenişine uygun olarak *etnosentrizm* kimi kez Fransızcaya daha yakın olarak *etnosantrizm*, biçiminde dilimizde de bilimsel terim olarak kullanılmaktadır. Sözcüğe, gerek anlam gerek işlev özelliği göz önünde bulundurularak, *soyadönüklük* karşılığı önerilmektedir. Bu duruma göre sözcüğün önad (sıfat) biçimi olan *etnosentrik*, *etnosantrik*'in karşılığı ise *soyadönük* olacaktır.

Arapça kökenli "ırk" sözcüğü için Türkçede yakın bir geçmişte "anasoy" karşılığı önerilmiştir. "Soy" sözcüğü ise, kişinin üyesi olduğu ırkın yanı sıra öbür toplumsal bağlantıları da anlatabilen tek heceli olması dolayısıyla bileşik sözcük oluşturmaya daha elverişli bir sözcüktür. "Dönüklük" sözcüğü ise bir nesneye karşı takınılan olumlu tutumla eğilimi başarılı bir biçimde anlatmaktadır.

Özer Ozankaya'nın eski Türk Dil Kurumunca yayımlanan (1980) Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde bu kavram için "budun bencilliği" karşılığı önerilmişse de, bu karşılık bir yandan iki sözcükten oluşması, öte yandan budun sözcüğünün görelî az bilinirliği dolayısıyla yeterli görülmemekte, soyadönüklük ona yeğlenmektedir.

Örnek: Çeşitli anasoylardan, değişik ulusal kökenlerden gelen kişilerin yakın etkileşim içinde buldukları toplumlarda *soyadönüklük* eğilimlerinin azalmakta olduğu genel bir gözlem olarak söylenebilir.

FACTORING ALACAKLANMA

İngilizce *factoring* (okunuşu: fekturing) sözcüğü son aylarda o dildeki biçimiyle, olduğu gibi, Türk basını ile bilimsel dergilerde boy göstermeye başlamıştır. Gözü de kulağı da tırmalayan bu sözcüğe gecikilmeden Türkçe bir karşılık bulunması gerekmektedir.

Latince *factor* sözcüğü *facteur* biçimiyle Fransızcaya geçmiş, oradan da *factor* yazılışıyla İngilizceye aktarılmıştır. Genel dildeki en yaygın anlamı "etmen" olan sözcüğün öbür anlamları "vekil, komisyoncu, simsar, aracı"dır. "Factor," bir komisyon karşılığında mal alıp satan kimseye denir. Factor, satdığı malları elinde bulundurur, bunları da genellikle kendi adına satar. Factor'ı "broker"dan ayıran özellik, broker'in tarafları bir araya getirmesi, ancak işlem konusu nesne üzerinde iyelik ya da elmenliğinin bulunmaması, buna karşılık factor'ın o nesneyi iyeliği ya da elmenliği altında bulundurmakta olmasıdır. Örneğin, kendi galerisinde kullanılmış araba satan bir kimse "factor" konumundadır. Burada işlemin altında "factor" sözcüğünün kullanılmış olmasının nedeni, söz konusu işlemi kendi adına yapan kişinin bir alacağın tahsiline bir çeşit aracılık etmesidir. Bu adın sonuna "yapma, etme" anlamı veren

-ing soneki getirilerek oluşturulan *factoring* sözcüğü işletmecilik dilinde "genellikle bir mal tesliminden doğan, ancak başka işlemlerden de kaynaklanabilen bir alacağın satın alınması" anlamına gelir. Bir başka deyişle burada kişi bir başkasının üçüncü bir kişiye teslim ettiği maldan doğan alacağını belirli bir indirim yaptıktan sonra satın almaktadır. Alacağı satan ise, alacağını vadesinden önce elde etmiş olmaktadır.

Başlangıcı Birleşik Amerika'da 1890'lara dek uzanan bu uygulama, 1960'larda Avrupa'ya 1980'lerde Japonya, Tayvan, Singapur, Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerine yayılmıştır. Çeşitli ülkelerde bu işlemi yapmak üzere kurulmuş ortaklık ya da birlikler vardır.

Bu işlemi yapanın kendini alacaklı duruma getirdiği, bir alacak edindiği, bir alacağı satın aldığı göz önünde bulundurularak, sözcük için *alacaklanma* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Birleşik Amerika'daki *alacaklanma* uygulamasının daha çok dokümacılık alanıyla sınırlı olmasına karşılık, Avrupa'daki uygulamanın daha çeşitli alanlara yayıldığı görülmektedir.

FORFAITING DIŞ ALACAKLANMA

İngilizce *forfaiting* (okunuşu: forfeyting) sözcüğü, son yıllarda Türkçeye de girip o dildeki yazılışıyla, okunuşuyla, olduğu gibi kullanılan işletmecilik terimleri arasındadır. Sözcük Fransızca *à forfait* (okunuşu: a forfe) (götürü) sözcüğünden kaynaklanmıştır. Bir uluslararası tecim işleminden doğan bırıruğa yazılı senetlerin ya da benzerlerinin kırdırılması yoluyla alacağın tahsil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu arada bir dış tecim işleminden doğan borç, alacaklı olan dışsatımcı tarafından "*forfaiter*" denen kişi ya da firmaya bir miktar indirim yapılarak devredilmektedir. Satıldığı mal karşılığında müşterisinden aldığı senetleri *forfaiter*'a satan dışsatımcı burada parasını hemen alma olanağı bulmakta, *forfaiter* da yaptığı indirim ölçüsünde kazanç sağlamaktadır. Bu işlemle alacakla birlikte her türlü çekince olasılığı (riski) da *forfaiter*'a geçmektedir.

Bu uygulama dünyamızda 1950'lerden başlayarak yaygınlık kazanmıştır.

Söz konusu işlemi yapan, bir borcu önceden bir indirim yaparak ödemekte, bu alacağı vadesi geldiğinde karşı ülkedeki borçludan tahsil etmektedir. Nitelikçe pek farklı olmayan "*factoring*" için "*alacaklanma*" karşılığını türetmiştik. *Forfaiting*'i *factoring*'den ayıran en önemli özellik birincisinin dış tecimden kaynaklanan bir alacağın devriyle ilgili olmasıdır. *Forfaiting*'e, bunu anlatmak için "dış" sözcüğünü ekleyip "*dış alacaklanma*" karşılığını öneriyoruz. Bu durumda *forfaiter*'in karşılığı da *dış alacaklanan* olacaktır.

Forfaiting kavramının Fransızcadaki *à forfait* (götürü) kavramıyla ilgisi, bu işlemde yalnız bir komisyon alınmasının söz konusu olmaması, ayrıca borçlunun geçmişteki uygulamalardan kaynaklanan çekince olasılığı (riski) de göz önünde bulundurularak bu etmen için götürü bir indirim yapılmakta olmasından kaynaklansa gerekir.

Örnek: *Dış alacaklanma* işlemine genellikle yatırım malları konu olmakla birlikte, son yıllarda her türlü mallarla işgörümlerin satımlarının bu işleme konu olma eğilimi gösterdikleri gözlenmektedir.

GHOST TOWN ÖLÜKENT

Ruşen Keleş'in isteği üzerine, Türk Dil Kurumu için oluşturmakta olduğu Kentbilim Terimleri Sözlüğünde yer alacak bilimsözlerini içeren girgileri birlikte incelerken, 17 Aralık 1979 Perşembe günü onun Siyasal Bilgiler Fakültesindeki odasında, dilimizde karşılığı

bulunmayan *ghost town* için *ölükent* karşılığını türettim. Bu sözcüğü türetirken, belleğimde, 1951-1953 yılları arasında Ankara Üniversitesinden beş kişilik bir kümenin üyesi olarak Birleşik Amerika'da yaptığımız öğrenim-inceleme-araştırma gezisi sırasında özellikle Kaliforniya ile Arizona üye devletlerinde gördüğüm ölü kentler canlanmıştı. Bunlar genellikle maden işletmelerinin çevresinde oluşan, ancak madenler tükendikten ya da kazançlı bir biçimde işletilir olmaktan çıktıktan sonra bırakılmış, genellikle bir bölümünün yapıları oldukça sağlam, oturmaya bile elverişli görünen yerleşim yerleriydi.

Türk dil Kurumunca 1980 yılında yayımlanan Kentbilim Terimleri Sözlüğünde belki bir gözden kaçma sonucu "ölü kent" biçiminde ayrı olarak basılan bu sözcük, aşağıdaki girdi içinde yer almıştı:

ölükent (Alm. tote Stadt) (Fr. ville morte, ville disparue) (İng. ghost town, decayed town, necropolis): çevresinde değerli kaynaklar, örneğin maden tözü, bulunması nedeniyle kurulup hızla büyüyen, ancak bu kaynağın tükenmesiyle sönükleşen ve tümüyle bir yana bırakılan kent.

HEMOGLOBİN KANBOYA

Fransızca *hémoglobine* (okunuşu: emoglobin) sözcüğü Latince *haima* (kan) ile *globus* (top) sözcüklerinden oluşmuştur. Sözcük o dilden hemoglobinin söylenişine Türkçeye de geçerek kullanım yaygınlığı kazanmıştır. *Hemoglobin* kandaki alyuvarlar içinde bulunup ona kırmızı rengini veren boyalı özdektir. Bu boya özdeğinin işlevi, oksijeni akciğerden alıp dokulara götürerek bırakmak, kullanılmış oksijenin atığı olan CO₂'yi oralardan alıp temizlenmek üzere akciğere getirmektir. Sözcüğe karşılık olarak, kana rengini veren özdek olması özelliği göz önünde bulundurularak, "kan" ile "boya" sözcüklerinden oluşturulan *kanboya* bileşik sözcüğü önerilmektedir.

Örnek: Kansızlığın deneylik bulgularından biri de *kanboya* düzeyinin düşüklüğüdür.

HOMESTEAD KIRKONUT

Türk Dil Kurumu için bir Kentbilim Terimleri Sözlüğü oluşturmakta olan Ruşen Keleş'in isteği üzerine, 27 Aralık 1979 Perşembe günü Siyasal Bilgiler Fakültesinde bu sözlüğe girecek bilimsözlerinin bulunduğu girgileri gözden geçirirken, dilimizde karşılığı bulunmayan *homestead* için *kırkonut* sözcüğünü önerdim.

Sözcüğün, Türk Dil Kurumunca 1980 yılında yayımlanan Kentbilim Terimleri Sözlüğünde aşağıdaki girdi içinde yer almış olduğunu gördüm:

kırkonut (Alm. ländliche Heimstaette) (Fr. petite propriété familiale rurale) (İng. homestead): Genellikle kırsal ya da yarı kırsal alanlarda, oturanın iyisi de olduğu, genişçe bahçeli konut.

Sözcük bu sözlükte "kır-konut" biçiminde yazılmışsa da, aradaki çizgiye gerek olmadığı düşüncesindeyim.

HÜCUMBOT SALDIRITEKNESİ

Türk Dil Kurumunda 1977 yılında Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da Sözlük Kolu Başkanı olan Semih Tezcan bir Özleştirme Kılavuzu oluşturmaktaydı. Tezcan, arasında bu kılavuza girecek girgileri (fişleri) getirir, kimi karşılıklar üzerinde görüşümüzü sorardı. Benim de birkaç kez katıldığım bu

çalışmayı daha çok Tahsin Saraç'la birlikte sürdürürlerdi. 17 Ekim 1977 Pazartesi günü Kurum Kitaplığında benim de katıldığım üçlü bir inceleme sırasında, Tezcan'ın andığı, dilimizde kullanılmakta olan *kücumbot* sözcüğü için *saldırı teknesi* karşılığını önerdim. Bu bileşik sözcüğün ilk ögesi olan Araçça "hücum" sözcüğünün Türkçesi "saldırı," İngilizceden geçme "bot" (boat) sözcüğünün karşılığı da "tekne" olduğuna göre, "saldırı teknesi" bana doğal bir karşılık olarak görünmüştü. Bu önerim, 1978'de basılan Özleştirme Kılavuzunda yine bileşik bir sözcük olarak, *saldırıteknesi* biçiminde yer aldı.

IPNOTİZMA UYUTMACA

Türk Dil Kurumunda benim de üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkuruluna 1977 yılında dördüncü üye olarak katılan Kurum'un Sözlük Kolu Başkanı Semih Tezcan, bir yandan Yarkurul toplantılarına katılırken, bir yandan da bir Özleştirme Kılavuzu oluşturmakta, bu kılavuzda yer alacak girdileri ara ara toplantılarımıza getirerek kimi yabancı sözcükler için hangi karşılıkların kullanılması gerektiği konusunda bizim de görüşümüzü almaktaydı. İşte *ipnotizma* sözcüğü için *uyutmaca* karşılığını, böyle bir çalışma sırasında, 19 Ekim 1977 Çarşamba günü, "düzmece, bilmece" gibi sözcüklerin yapısını örnekseyip uyutmak eyleminin kök kesimine ad üretmekte kullanılan *-maca* ekini katarak türetip önerdim. Yunanca *hypnos* (uyku) sözcüğünden kaynaklanan Latince *hypnoticus* sözcüğünden türemiş bulunan Fransızca *hypnotisme* sözcüğü, "esinleme yoluyla gerçekleştirilen yapay uyutmayı oluşturan olayların tümü" anlamına gelmektedir. "İpnotizma" yazılışıyla dilimize de geçen bu sözcük için önerdiğim karşılık, hem onun kökenine, hem de anlamına uygun düşmekteydi. Kurum'un 1978 yılında yayınladığı Özleştirme Kılavuzu'nu o yıl içinde baştan sona gözden geçirirken, benim türetim olan çok sayıda sözcük arasında "uyutmaca"ya da yer verilmiş olduğunu gördüm.

İZOLASYONİZM YALNIZLIKÇILIK

Fransızca *isolationnisme* (okunuşu: izolasyonizm) sözcüğü Latince *insula* (ada) sözcüğünden türemiştir. Bir nesneyi adalaştırmak, tıpkı bir toprak parçasını çevreleyen suyun yaptığı gibi, onu dış ortamdan soyutlanak demektir. Yine o kökten türeyen *insuline* (okunuşu: ensülin) adlı dirimözün (hormonun) böyle adlandırılmasının nedeni, bulucusu olan Alman bilim adamının adı kullanılarak Langerhans adaları denen pankreastaki göze kümelerince salgılanan şeker düşürücü, kandaki şekerin özütürümüne (metabolizmine) aracılık eden bir özdek olmasıdır. Gövdedeki ada, tümüyle başka yapıdaki bir özdekle çevrilmiş bir gözeler kümesi ya da doku parçası anlamına gelmektedir.

Sözcük Fransızcadaki söylenişyle Türkçeye de geçerek özellikle uluslararası ilişkiler terimi olarak kullanım alanı bulmuştur. Çevreden soyutlanmış bir ortamda bulunmayı en iyi anlatan Türkçe sözcük "yalnızlık"tır. Uluslararası ilişkiler terimi olarak *izolasyonizm*'in anlamı da, bir ülkenin kendi içine kapanması, kendi yalnızlığına dönmesidir. Bu düşünceden yola çıkarak, sözcük için *yalnızlıkçılık* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Birleşik Amerika'daki başkanlık seçimleri sırasında, ülkenin kendi iç toplumsal, geçimsel sorunlarına daha yeterli bir biçimde eğilebilmesi için *yalnızlıkçılığa* dönüş eğilimlerinin çok güçlü olmasa da ortaya çıkıp dile getirildiği görülmektedir.

JOINT VENTURE İŞ ORTAKLIĞI

İngilizce *joint venture* sözü (okunuşu: coynt vençır) 1980'lerin sonları ile 1990'lı yıllarda dilimizde, o dildeki yazılışıyla, söylenişyle kullanılmaya başlamıştır. İngilizcede "joint" "ortak, birlikte," "venture" ise "çekince olasılığı (riski) yüksek iş" anlamına

gelmektedir. Bu işletmecilik teriminin bütün olarak anlamı "ortak girişim"dir. Joint venture, iki ya da daha çok tarafın, kazancı da, zararı da, denetimi de paylaşmak amacıyla kurdukları bir tecimsel girişimdir. Terim, kural olarak, kapsamca olsun, sürece olsun ortaklıktan (partnership) daha sınırlı bir girişimi anlatmaktaysa da uygulamada bu iki terim çoğu kez eş anlamlı sayılmakta, borçlardan, haksız fiillerden zincirleme sorumluluğu gerektiren ortaklıklar olarak anlaşılmaktadır. Bu tür girişimlerden Kurumlar Vergisi yasasının değiştirilmiş mükerrer 6. maddesinde söz edilmektedir. Bu yasa kurumlar vergisine tabi olan joint venture'ları şöyle tanımlamaktadır: Sermaye şirketlerinin, kooperatiflerin, iktisadi kamu kuruluşlarının, derneklerle vakıflara ait geçimsel işletmelerin kendi aralarında, şahıs ortaklıkları ya da gerçek kişilerle belli bir işin birlikte yapılmasını birlikte taahhüt etmek, kazancını paylaşmak amacıyla kurdukları ortaklıklar "iş ortaklığı"dır. Bunların tüzel kişiliklerinin olmaması yükümlülüklerini etkilemez. Yasanın böyle adlandırdığı ortaklıklar için Maliye Bakanlığının bir Kurumlar Vergisi Tebliği, Türkiye'de iş almaları, sözleşmelerinin yazılı olması, yaptıkları işin bir takvim yılından daha uzun bir süreye yayılmış olması gibi birtakım koşullar aramakla birlikte, bu belirlemelere uygun düşmediği için kurumlar vergisi yükümlüsü olmayan "iş ortaklıkları" için de bu adın kullanılabilceği açıktır. Bu addaki "iş" sözcüğü kavramın aslındaki kapsamca, sürece sınırlılığı anlatılabilmekte olması bakımından uygun görülmektedir. Terimin aslındaki riski yüksek girişimi anlatan "venture" sözcüğünün Türkçe karşılığa anlam olarak yansımamış bulunması bir eksiklik olmayıp, belki sorumluluğun sınırsız olmasından kaynaklanan bu özelliğin kavramla birlikte öğrenilmesi yeterlidir. Bu nedenle yasadaki arı-duru iş ortaklığı karşılığını benimliyor, her geçtiği yerde İngilizcesi yerine onun kullanılmasını öneriyoruz.

Örnek: Kurumlar Vergisi yasasının iş ortaklığı adını verdiği "joint venture"lar bizim Borçlar Yasamızla Ticaret Yasamızca öngörülüp düzenlenmemiştir.

KAMPANYA DİZİÇABA

Latince *campus* (tarla) sözcüğünden türeyen *Campania*, Napoli dolayındaki düzlük araziye verilen özel addir. Orta Latince'deki *campania* sözcüğü genel olarak "düzlük arazi" anlamına gelir. İtalyanca *campagna* ile Fransızca *campagne* sözcükleri de buradan türemiştir. Fransızca'da ilk anlamı "kır, kırsal alan" olan *campagne*'ın bir anlamı da "askeri sefer"dir. İngilizceye de geçmiş bulunan sözcüğün bu anlamla bağlantılı olarak kazandığı bir başka anlam, "istenen bir sonucu elde etmek amacına dönük, birbirleriyle bağlantılı eylemler dizisi"dir. Bu anlamda, satış, seçim kampanyalarından, suçluluğa, okuyup yazmazlığa karşı girişilen kampanyalardan sık sık söz edilir. Sözcük, anılan dillerden bu anlamıyla Türkçeye de geçerek yaygınlık kazanmıştır. İşte bu anlamda *kampanya* karşılığı olarak 1975 yılında *diziçaba* karşılığını türettim. Sözcüğe karşılık bulma gereğini Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımın dilini 1975 baskısı için özleştirmeye çalışırken duymuş, bu karşılığı da ilk kez orada kullanmışım. Bu karşılığı türetilirken, "kampanya"nın, yukarıda da açıklandığı üzere, istenen bir sonucu gerçekleştirmek amacına dönük bir eylemler ya da *çabalar dizisi* olması düşüncesinden yola çıkmışım. Sözcüğü ilk türettiğimde görüşüne başvurduğum Ermin Özdemir pek belirgin bir tepki göstermemekle birlikte sözcüğü pek de beğenmediği izlenimini edinmişim. 7 Mart 1975 Cuma günü yaptığımız bir başka görüşmede sözcüğü daha çok benimsemiş olduğu izlenimini edindim. 17 Aralık 1981 Perşembe günü Cem Eroğul, İngiltere dönüşü yeniden okuduğunu söylediği Kamu Yönetimi çevirisinin dili konusunda benimle görüşürken bu karşılığı çok beğendiğini söyledi.

KAPITAL ÜRETKE

Fransızca *capital* sözcüğü *kapital* yazılışıyla dilimize de geçerek özellikle geçimibilim dilinde kullanım alanı bulmuştur. Bu sözcük *caput* (baş) sözcüğünden gelen Latince *capitalis* sözcüğünden türemiştir. Kapital, dilimize aynı ölçüde yabancı olan Farsça kökenli "sermaye"

sözcüğü ile karşılanmaktadır. Kapital'in daha sade bir Türkçe karşılığı olarak "anamal" sözcüğü de kullanılmakla birlikte, bu bileşik sözcüğün ikinci ögesi olan "mal"ın Arapça olması, bu sözcüğün örneğin para olarak kapitalden söz edildiği durumlarda içinde "mal" ögesi bulunması dolayısıyla kullanımda tutarsızlıklara yol açması, üstelik bugüne değin yaygınlaşmamış bulunması dolayısıyla daha uygun bir Türkçe karşılığın türetilmesi yerinde olacaktır. Sözcük için "üretmek" eyleminin kök kesimine eylemlerden ad türetmekte kullanılan *-ke* ekini* getirerek oluşturduğumuz *üretke* karşılığını türettik. "Dalga, yonga, bilge" gibi sözcüklerin yapısını örnekseyerek bulduğumuz bu sözcük, kapitalin "üretilmiş üretim aracı" tanımına da uygun düşmektedir. Sözcük, genellikle bir birey ya da ortaklığın üretime ayırmak, üretken kılmak istediği bir para tutarını anlatmak için kullanılır. Uygulamada iki türlü *üretke* vardır. Eski dilde "sabit sermaye" denilen "durağan *üretke*" kendisi değişmeden yarar üreten, gelir yaratan bir araçtır. Örneğin toprak, yapılar, makineler, taşıtlar "durağan *üretke*"nin örnekleridir. Eski dilde "mütedavil sermaye" ya da "döner sermaye" denen "döner *üretke*"ye örnek olarak hammaddeler gösterilebilir. Bunlar kendileri değişmeden yarar üretmezler. Kimi geçimibilimciler, kazanılmış bilgiyi, bir gelir kaynağı olduğu için *üretke* sayarlar. Daha geniş bir anlamda *üretke*, bir firmanın bütün varlıklarıyla alacaklarını anlatır.

Örnek: James Mill'in bir tanımına göre *üretke* "biriktirilmiş emek," Karl Marx'a göre ise "kırılcılaşmış (billurlaşmış) emek"tir.

KATAFALK YÜCELTI

27 Mayıs 1982 Perşembe günü Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğle yemeği yerken, eski Cumhurbaşkanı'ndan Cevdet Sunay'ın cenaze töreniyle ilgili olarak kullanılıp daha çok sözcük anlamı merak edilen *katafalk* sözcüğü üzerinde duruldu. Bu konudan söz edilirken Rasada Bülent Daver, Necdet Serin, Hüseyin Pazarıcı, Güneri Akalın da vardı. "Bir karşılık düşünmeli" dedim

Fransızca "catafalque" sözcüğü, "yapı iskelesi" anlamına gelen İtalyanca "catafalco"dan geliyor. Aynı yazılışla İngilizceye de geçmiş bulunan sözcük, "önemli kişilerin cenaze törenlerinde tabutu konduğu, geçic olarak yapılmış yüksek seki" anlamında kullanılıyor. Fransızcadaki söylenişiyile dilimize de aktarılan sözcük, bizde de oradaki anlamında kullanılıyor. O akşam evde "katafalk" için, "yükselti, doğrultu" gibi sözcüklerin yapısını örnekseyerek, "yüceltmek" eyleminin kök kesiminden *yücelti* karşılığını türettim. Bu eylemi seçerken, tabutu katafalca koymanın onu yüksek bir yere koymanın yanı sıra yüceltici bir davranış niteliği taşımakta olması düşüncesinden etkilendim.

KESTİYONER SORUT

Fransızca kökenli *kestiyoner* (questionnaire) (soru kağıdı) sözcüğü için 9 Aralık 1979 Pazar günü "sorultu" karşılığını türettim. Ondan kısa bir süre sonra da "sorut" sözcüğünü düşündüm. Ertesi sabah Eğitim (Bilimleri) Fakültesinde, araştırma yöntemleri konusunda uzmanlaşan Niyazi Karasar'a telefon edip bu karşılıklar konusunda düşünmesini istedim. Birkaç gün sonraki bir görüşmemizde "sorut"u daha çok beğendiği izlenimini edindim. 11 Aralık 1979 Pazartesi günü uğradığım Türk Dil Kurumunda Sözlük Kolundaki bayan görevliler bu önerilerin ikisini de beğendikleri belirttiler. 12 Aralık 1979 Çarşamba günü bu konuda tepkisini öğrenmek istediğim Doğan Aksan *sorut* sözcüğünü yeğlediğini söyledi.

*Ekin özgün biçimi *-ge*'dir. Ekteki *g*'nin *k*'ya dönüşmesinin nedeni Türkçedeki ses uyumu kuralıdır.

Bu sözcüğe karşılık bulma gereğini de Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımın dilini 1980 baskısı için özleştirmeye çalışırken duymuştum. Bu baskıda 104. sayfanın altına şu kısa açıklamayı koydum:

Soru sözcüğünü, anıt, yapıt gibi sözcüklerin yapısını örnekseyerek, batı dillerindeki *questionnaire* (soru kâğıdı, anket kâğıdı) karşılığı olarak türettik. Bu sözcük için, alındı, buyrultu (buyruldu) sözcüklerinin yapısını örnekseyerek *soruldu* karşılığını da kullanabilirdik.

KOKTEYL PARTİ İÇKİLİ BULUŞUM

Türk Dil Kurumunda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu'nun 23 Ekim 1978 Pazartesi günkü toplantısında *kokteyl parti* için *içkili buluşum* karşılığını önerdim. Arkadaşlar bu öneriyi hemen benimsedilerse de gerekçesinin yazılıp Yarkurulun öbür önerileri gibi Türk Dili dergisinde yayımlanmasına fırsat bulunamadı.

Amerikan İngilizcesinden oradaki okunuşuyla dilimize de geçmiş bulunan "cocktail" bileşik sözcüğü "cock" (horoz) ile "tail" (kuyruk) sözcüklerinden oluşmaktadır. O dilde ilk anlamı "kuyruğu kısa kesilmiş at" olan bu sözcüğün bir anlamı da "özel tat verici öğelerle iyice karıştırılmış buzlu içki"dir. Sözcüğün bu anlamda kullanılışı içkinin onu içenler üzerinde yarış için çıkış yapmadan önce kuyruklarını horoz kuyruğu gibi diken atların durumuna benzer uyarıcı, coşturucu bir etki yapmasından kaynaklanmış olabilir. Sözcüğün kökeniyle ilgili bir başka açıklamaya göre, 18. yüzyılda Birleşik Amerika'nın New Orleans kentinde Antoine Peuchaud adında biri, *coquetier* adı verilen geniş dipli bir bardakta içilen bir içki oluşturmuş, zamanla içkiye bu kabın adından bozma *cocktay*, daha sonra da *cocktail* adı verilmiştir. Sözcüğün kökeniyle ilgili bir başka öyküye göre de, *Xochitl* adlı Meksikalı bir kıza babası içkiyle birlikte krala yollamış, içkiyi içip kızla evlenen kral da içkiye kızın adını vermiş. Kısacası, sözcüğün kökeni ne olursa olsun, anlamı "içki"dir. Çeşitli anlamları olan Fransızca kökenli İngilizce "party" sözcüğünün bir anlamı da "eğlence ya da birlikte olmak amacıyla bir araya gelmiş kişiler topluluğu"dur. Sözcük bu anlamıyla da, *parti* okunuşuyla dilimize girerek özellikle büyük kentlerde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Kokteyl partiler, kimi kez eğlence, kimi kez yeniden görüşme ya da yeni birtakım kişilerle tanışma amacıyla buluşulup ayaküstü içkiler içilen, tepsiyer içinde sunulan küçük küçük yiyeceklerin yendiği toplantılardır. Bu nedenle "içkili buluşum," bu sözün niteliğine oldukça uygun düşen bir Türkçe karşılık olarak görünmektedir. Bu durumda *kokteyl (parti) vermek* eylemi için de *içkili buluşum düzenlemek* gibi bir karşılık kullanmak gerekecektir.

KOLOSTOMİ KALINBAĞIRSAK AĞIZLAMASI

Fransızcadaki *colostomie* ile İngilizcedeki *colostomy* sözcüğü Yunanca *kolon* (kalınbağırsak) ile *stoma* (ağız) sözcüklerinden oluşturulmuştur. Türk hekimlik diline de geçerek kullanım alanı bulan *kolostomi*, kalınbağırsakla karının alt kesimini ya da beli birleştirerek yapay bir boşaltım çıkışı oluşturma eylemidir. Bir başka deyişle, burada kalınbağırsak karın duvarıyla birleştirilerek dışkıının dışarı atılacağı bir açıklık oluşturulmaktadır. Sözcüğe, gerek anlam gerek işlev özelliği göz önünde bulundurularak *kalınbağırsak ağızlaması* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Kalınbağırsak ağızlaması* işlemcesi, genellikle kalınbağırsaktaki bir tıkanma üzerine gerçekleştirilir.

Bu karşılığı 9 Haziran 1990 Cumartesi günü, Türk Hekimlik Dili konulu yayınının sonuna konmak üzere yabancı kökenli - Türkçe sözcükler dizelgesi oluştururken türettim.

KONKASÖR TAŞKIRAN

Konkasör karşılığı olarak *taşkiran* sözcüğünü, 1977 yılında, Türk Dil Kurumunda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu çalışmaları sırasında, Özleştirme Kılavuzuyla ilgili girgileri gözden geçirirken türetmişim. Yarkurulumuza sonradan üye olarak katılan Semih Tezcan, Kurumun Sözlük Kolu Başkanlığını da yürütüyordu. Kol çalışmaları arasında bir Özleştirme Kılavuzu oluşturma çalışmalarını kendisi yürütüyor, bu sözlükte yer alacak sözcüklerle ilgili olarak arasına Yarkurul üyelerinin görüşüne de başvuruyordu. Semih Tezcan'ın bu önerimi benimseyip kılavuza aldığını, sonradan Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan Özleştirme Kılavuzunu gözden geçirirken, 25 Eylül 1978 Pazartesi günü gördüm.

"*Taşkiran*" sözcüğünün 1980 yılında yine Kurum'ca yayımlanan Uygulayım Bilim Terimleri Sözlüğünde de aşağıdaki girdi içinde yer aldığını saptadım:

taşkiran (es. t. konkasör) (Fr. concasseur, concasseur de pierres) (İng. quarry machine, rock crusher, stone breaker, stone crusher): *bayd.*, *yapıc.* Yol, bina vb. yapımında kullanılacak çakıl ya da taşları elde etmek için, büyücek kayaları kırıp ufalamaya yarayan makine.

Türkçe Sözlük'ün 1983 yılında çıkan genişletilmiş baskısını incelediğimde, "*konkasör*" sözcüğünün karşısına yukarıdaki açık anlamın olduğu gibi alınmış, buna karşılık "*taşkiran*" sözcüğüne yer verilmemiş olduğunu gördüm. Daha iyisinin kolay düşünülebileceğini sanmadığım, üstelik Kurumun sözlük titeliğindeki iki yayınında yer almış böyle bir karşılığa yine Kurum'ca yayımlanan Türkçe Sözlük'te yer verilmemiş olmasını anlamakta güçlük çektim.

LEASING TUTMANLIK

Fransızca *laisser* (bırakmak) eyleminden gelen İngilizce *leasing* (okunuşu: lising) sözcüğü, son yıllarda bir işletmecilik terimi olarak Türkçeye de girmiş, o dildeki yazılışıyla, okunuşuyla olduğu gibi kullanılmaya başlamıştır. *Leasing*, "bir taşınır ya da taşınmaz malı ya da donanımı kullanma hakkının, sahibince, belirli bir süre için, belirli bir kira karşılığında bir kiracıya verilmesi" olarak tanımlanır.

Burada, kiraya verme işini, aracılık görevini yapan uzmanlaşmış kuruluşlar gibi, genellikle üretici firmaların uzantısı niteliğindeki kuruluşlar da yapabilirler. Bu *leasing* kuruluşları, gereksinme duydukları mallarla donanımları akçal güçlükler dolayısıyla satın alamayan, uygulayım biliminin çabuk esimesi dolayısıyla kiralamayı daha kazançlı bularak satın almaya yeğleyen firmalarla iş yaparlar. *Leasing'e*, makineler, donanım, bina, toprak gibi özdeksel nesnelere yanında buluş hakkı (patent), lisans, marka gibi özdeksel olmayan nesnelere de konu olabilir.

Görüldüğü gibi, burada söz konusu olan bildiğimiz kiralama değildir. "*Kira*" sözcüğü Arapça olduğundan, 1979 yılında "*kiralama*" için "*tutma*," "*kira*" için "*tutmalık*," "*kiracı*" için "*tutman*," "*kiralayan*" için "*tutmaya veren*" "*kira mukavelesi için "tutmanlık sözleşmesi"* karşılıklarını önermiş, bu önerinin gerekçeli açıklamasını da Türk Dili dergisinin Ekim 1980 sayısında çıkan "Tüze Diliyle İlgili Birkaç Öneri" başlıklı yazımızda yayımlamıştık. Şimdi de, dilimizde yine *kira* sözcüğüyle karşılama gereken "*leasing*" karşılığı olarak, "*tutman*" sözcüğünden türettiğimiz *tutmanlık* sözcüğünü öneriyoruz.

Leasing'in başlıca iki türü vardır. Bunlardan biri olan *operating leasing'de*, taşıtların, iletişim araçlarının, bilgisayarların, büro makinelerinin kullanımının, geçimsel ömürlerinin belirli bir bölümü için kiralanması söz konusudur. Burada bakım, onarım işleri *tutmanlık* kuruluşunun üzerindedir. Burada "*operating*" sözcüğü, "bir işlem ya da işlemler

dizisiyle ilgili" anlamına gelmektedir. Sözcük, görüldüğü gibi, kullanımla ilgili bir işlemler dizisini anlatmaktadır. Buna, terimin anlam özelliği göz önünde bulundurularak *işlemsel tutmanlık* karşılığı önerilmektedir. İkincisi, *financial leasing*'dir. Burada yalnız iyelik tutmanlık kuruluşunda kalmakta, bütün çekince olasılıkları, bu arada bakım, onarım işleri tutmana (kiracıya) ait olmaktadır. Daha uzun süreli olan bu tutmanlığın öbürüne göre daha geniş olan kapsamına uçaklar, gemiler, vagonlar, taşıma kapları, her çeşit makinelerle gereçler girebilmektedir. Bu tutmanlık türü için "financial" nitelemesinin kullanılması, gereksinim duyulan nesnenin pahalılığı dolayısıyla satın almanın güç olması, uygulamalı bilimdeki değişiklikler dolayısıyla kullanım dışı kalmaları olasılığının bulunması gibi gerekçelerin özellikle söz konusu olması yüzünden, daha uzun olan kiralama süresi içinde gerçekleşen bir finansman (akçalama) yöntemi olmasından dolayıdır. Nitekim bu tutmanlık türüne bugün kimilerince "finansal kiralama" adı verilmekte, ancak Frenkçe *finance*'a Türkçe -sal önad eki getirilerek oluşturulan bu melez sözcük ucubesi dilimize uygun bulunmamaktadır. Buna da yine terimin anlam özelliği göz önünde bulundurularak *akçal tutmanlık* karşılığı önerilmektedir.

Yine aynı kökten türeyen İngilizce *lessor* (okunuşu: lessır) (kiraya veren, kiralayan, mucir) karşılığı olarak *tutmalayan* (tutmaya veren), *Lessee* (okunuşu: lissî) (kiracı, müstecir) karşılığı olarak *tutman* önerilmektedir.

Örnek: *Tutmanlık* kuruluşları, söz konusu varlıkları satın almayı kazançlı bulmayan firmalara akçalama kolaylığı sağlayan yararlı örgütlerdir.

LINEAR TOWN ÇİZGİKENT

Türk Dil Kurumu için bir Kentbilim Terimleri Sözlüğü oluşturmakta olan meslekdaşım Ruşen Keleş, bu sözlükte yer alacak girdilerin yazılı olduğu girdileri birlikte gözden geçirmemizi önermiş, bu amaçla 1979 yılının Aralık ayı içinde Perşembe günleri öğle yemeklerinden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinde onun odasında ya da benimkinde bir araya gelip çalışmıştık. Aradan yıllar geçtikten sonra, 4 Nisan 1985 günü, Ruşen Keleş'in, yine benim odamda, İngilizce *Linear town*'a *çizgikent* karşılığını benim önerdiğimi söylemesi üzerine, bir yere yazmadığım için daha önce anımsayamadığım bu sözcükten de kısaca söz etmek gereğini duydum.

Latince *linea* (çizgi) sözcüğünden gelen *linearus, linearius* Fransızcaya "linéaire," İngilizceye "linear" biçiminde geçmiş, bu dillerden de "lineer" söylemiyle Türkçeye aktarılmıştır. Bu sözcük dilimize daha önce "lineer programlama" terimi içinde geçmiş, bu terim önce "doğrusal programlama," daha sonra da "doğrusal izlenceleme" olarak Türkçeleştirilmiştir. Dar bir uzmanlar çevresinde "lineer şehir" karşılığının kullanıldığı bu söze Türkçe karşılık ararken usa ilk gelen sözcük "doğrusal"dır. O toplantımızda da öyle olmuş, ancak ben bu sözcüğün uygun düşmeyeceğini düşünerek *çizgi* sözcüğüne -l sıfat yapım ekini katarak "çizgil" sözcüğünü elde edip oradan da "çizgikent"e ulaşmışım. Sözcük, Kurumun 1980 yılında yayımladığı sözlükte aşağıdaki biçimde yer aldı:

çizgikent (es. t. lineer şehir) (Alm. lineare Stadt) (Fr. ville linéaire, ville ruban) (İng. linear town): Bir karayolunu, demiryolunu ya da deniz kıyısını izleyerek giden bir yol boyunca uzanan, uzunlamasına bir tasara göre gelişmekte olan, gelişmesi istenen kent.

Sözlükte "çizgil kent" olarak basılmış olduğunu gördüğüm bu sözcüğün yukarıdaki gibi bitişik yazılması daha uygun olacaktır.

LİSE ÜSTOKUL

Dilimize Fransızcadan bilinçsizce aktarılmış sözcüklerden biri de *lise* sözcüğüdür. Fransızca *lycée* daha sonra Latinceye geçip oradan Fransızcadaki bu sözcüğe kaynaklık eden Yunanca *lykeion*'dan gelir. Eski Yunan filozoflarının öğretim çalışmalarını sürdürdükleri okulları yoktu. Eflatun, derslerini Atina'da Akademeia (Akademi) adındaki bir gezilik ya da korulukta verirdi. Aristo derslerini yürüterek verdiği için "gezimci" (peripatetik) bir filozof olarak adlandırılmıştır. Aristo'nun en sevdiği yer ise Apollo Lykeios tapınağının yanında bulunan (Apollo'nun belki de "kurtboğan," "kurtkiran" anlamına gelen lakabının verildiği) Lykeion adlı gezilik ya da koruluktu. İşte Fransızcadaki *lycée* sözcüğüne bu yerin adı kaynaklık etmiştir. Bizim de Cumhuriyet döneminde kanımca utanç verici bir öykünmecilikle benimsediğimiz bu sözcük karşısında tepki göstermemek elde değildir. En alt düzeydeki öğretim kurumuna ilkokul, onun üstündekine ortaokul demişiz. Ondan sonra "lycée" geliyor, onu da yüksek okullar izliyor. Bu dizi içinde *lycée*'ye Türkçede doğal olarak verilmesi gereken ad *üstokuldur*. Bu karşılığı, 11 Mayıs 1978 Perşembe günü türettim. Bunu yaparken, yukarıda söylenenlerden de anlaşılacağı üzere lisenin ortaokuldan sonraki, onun bir üst aşamasını oluşturan bir okul olması özelliğini göz önünde bulundurdum. Sözcüğü ilk kez Kamu Yönetimi adlı çevrimin 1980 yılında çıkan dördüncü baskısında kullandım.

MEGALOPOLIS ENGİNKENT

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Başkanı olduğum Kamu Yönetimi Kürsüsündeki Asistanlarımdan Dr. Al. Erkan Eke, sanırım 1978 yılının sonlarına doğru, bir gün odama gelerek üzerinde çalışmakta olduğu "Batıda ve Türkiye'de Anakent Yönetimi ve Merkez-Yerel Yönetim İlişkileri" korulu doçentlik tezinde geçen *megalopolis*'e Türkçede ne diyelim diye sormuş ben de hemen orada, kısa bir süre düşündükten sonra *enginkent* karşılığı önermiştim. Kapağında Mart 1979 tarihini taşıyan bu tezin 11. sayfasının altında yazar "megapolis" de dendiğini söylediği bu kavramın karşılığı konusunda "megapolis karşılığı olarak 'enginkent'i özel bir görüşmemde Cemal Mihçioğlu önermiştir. Kavramı yeterince açıkladığına inandığımız için burada da kullandık" demiş, tezin 1982 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinde "Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler" başlığı altında yayımlanan metnin 7. sayfasında da aynı açıklamaya yer vermişti. Orada Yunanca "mega, megal" (büyük, güçlü) ile "polis" (kent) öğelerinden oluşturulan "megapolis, megalopolis" sözcükleriyle ilgili olarak şöyle denmekteydi:

İlk olarak eski Yunanda, Yunan kenterinin en büyüğü olarak tasarlanan bir kent-devlete verilen enginkent (megapolis) adı Fransız coğrafya bilgini Jean Gottman (1961) tarafından Amerika Birleşik Devletlerinde, New Hampshire ve Kuzey Virginia arasındaki yedi eyaletin kentleşmiş yörelerini ve yaklaşık 40 milyon nüfusu kapsayan, her tür ekonomik ve toplumsal eylemlerin oldukça yoğun olduğu bölgeyi açıklamak için kullanılmıştır. Gottman'a göre, Amerika Birleşik Devletlerinde çok sayıda anakentsel alan, hatta bunların kümeleşmesiyle oluşmuş, coğrafi olarak daha geniş kentsel bölgeler bulunmasına karşılık, bunlardan hiçbiri ekonomi ve ticari önem, nüfus sayısı, yoğunluğu, ulaşım ve iletişim olanakları ve toplumsal hareketlilik açısından Kuzey Doğu şeridindeki enginkentle kıyaslanamaz.

Enginkent kavramının, sonraki yıllarda dünyanın değişik ülkelerinde hayli kentleşmiş, bir dizi anakenti içeren bölgeleri betimlemek için daha sıkça kullanıldığını görüyoruz. Örnekte, Tokaido enginkenti, Tokyo, Osaka ve Kobe'yi içeren, tüm Japonya nüfusunun % 50'sinin oturduğu bölgeye denilmektedir. Aynı biçimde, San Fransisko'nun kuzeyinden Los Angeles ve San Diego'yu da içine alarak Kaliforniya'nın güney sınırlarına kadar uzanan Amerika Birleşik Devletleri batı kıyı şeridinin de bir enginkent olduğu ileri sürülmektedir.

"Enginkent" sözcüğünü Eke'nin doçentlik tezinde görüp benimseyen Ruşen Keleş'in de, bu sözcüğe 1980 yılında Türk Dil Kurumunca yayımlanan Kentbilim Terimleri Şözlüğünde aşağıdaki girdi içinde yer vermiş olduğuna gördüm:

enginkent (Alm. Riesenstadt) (Fr. mégalopole) (İng. megalopolis, conurbation): Birçok anakenti ve kenti, aralarında yerleşim boşlukları olmaksızın, çok büyük bir kentsel yığın biçiminde bir araya toplayan anakentler topluluğu. Bkz. **bitişik kümekent**

bitişik kümekent (Alm. Konurbation) (Fr. conurbation) (İng. conurbation): Geniş, tasarsız ve düzensiz birçok kentsel yerleşim yerinden oluşan kentsel alan. Bkz. **enginkent**.

İngilizce sözlüklerde "megapolis" sözcüğünü bulamadım. Bu biçime, yukarıda görüldüğü gibi, Keleş'in sözlüğünde de yer verilmemiştir. İngilizce sözlüklerde yer alan *megalopolitan* (Fr. mégalopolitaine) sıfatının karşılığı ise *enginkentsel* olacaktır.

MIKROTOM MINIKESEÇ

Fransızca ile İngilizcedeki *microtome* sözcüğü Yunanca *mikros* (küçük) ile *tomos* (kesmek) sözcüklerinden oluşturularak türetilmiştir. *Mikrotom*, minigörec altında incelenmek üzere dokulardan son derece ince kesitler almakta kullanılan bir aygıtın adıdır. Bu aygıtın hekimlik alanında kullanılmasıyla birlikte adı da dilimize geçerek kullanım yaygınlığı kazanmıştır.

Sözcüğe, gerek anlam gerek işlev özelliği göz önünde bulundurularak, "minicik, minik, minnacık" sözcüklerinin ana ögesi olan "mini" ile "kesmek" eyleminden "bakaç" sözcüğünün yapısı örneksenerek türetilen "keseç"ten oluşturulan *minikeseç* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Minikeseçler* yalnız hayvan dokularından değil, bitki dokularından ince kesitler almakta da kullanılırlar.

Bu sözcüğün karşılığını, 30 Mayıs 1983 Pazartesi günü türettim.

PEAK KOŞUŞUM

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Ruşen Keleş'in Türk Dil Kurumu için oluşturmakta olduğu Kentbilim Terimleri sözlüğünde yer alacak bilimsözleriyle ilgili girgileri isteği üzerine birlikte gözden geçirirken, 27 Aralık 1979 Perşembe günü İngilizcede günün araç gelişiminin doruğuna çıktığı saatlerini anlatan *peak* (-hour) sözcüğü için bir karşılık bulmak gerekti. Ben de, herkesin işe gitmek ya da eve dönmek üzere "koşuştuğu" bu saatleri anlatmak üzere *koşuşum* karşılığını önerdim. Daha sonra Keleş'in bu karşılığı benimsemiş, sözcüğe 1980 yılında yayımlanan Kentbilim Terimleri Sözlüğünde şu girdi içinde yer vermiş olduğunu gördüm.

koşuşum saati (est. zirve saati) (Alm. Spitzstunde) (Fr. heure de pointe) (İng. peak hour): Çalışanların işe başlama ve işten çıkma saatlerinde sokaklarda ve toplu taşıma yapılan araçlarda ve duraklarda göze çarpan yığılım.

PLASEBO ALDANCA

Latineden türetilmiş İngilizce bir sözcük olan *placebo*, "hoşuna gideceğim" anlamına gelir. Placebo, etkili ögesi bulunmayan, salt sayrının hoşuna gitsin ya da onu yatıştırıp sustursun diye verilen emdir. Sözcük *plasebo* söylenişleriyle Türk hekimlik diline de geçerek kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Sözcüğe, "eğlence, düşünce, güvence" sözcüklerinin yapısı örneksenip, "aldanmak" eyleminin kök bölümüne *-ca* eki getirilerek oluşturulan *aldanca* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Aldancalar*, emlerin etkililikleri üzerinde yapılan araştırmalarda aynı sayırlığa tutulmuşlar arasından seçilen denetlere kümelerine verilerek araştırma konusu olan emlerin gerçek sağaltıcı etkileri ortaya konmaya çalışılır.

Bu karşılığı 14 Ocak 1982 Perşembe günü türettim.

POSTA ULAK

Latince kökenli olan *posta* sözcüğü, İtalyancadan dilimize de geçerek oradaki yazılıp söyleniş biçimiyle yaygın bir kullanıma alanı bulmuştur. Latince "posta" sözcüğü, *ponere*, *positum* (yerleştirmek, koymak) sözcüklerinden kaynaklanan *posita*'nın "i" sesi düşmüş biçimidir. Sözcük eskiden uzun bir yol üzerinde mektup, eşya gibi nesnelere gideceği yere ulaştırmak için çeşitli duraklarda konumlandırılmış atlar ya da iletileri taşıyan kişiler için kullanılırdı. Bugün sözcük, bu tür iletileri taşıyanların yanı sıra iletilerin doğrudan doğruya kendisini, ayrıca bu tür ulaştırma işlerini yürüten kamusal örgütü anlatmak için kullanılmaktadır.

Posta sözcüğüne Türkçe bir karşılık arama gereğini, Kamu Yönetimi adlı çeviri yayınımda dördüncü baskı için gözden geçirirken, 1979 yılında duyup dilimizde eskiden beri var olan *ulak* karşılığını önerdim. Türkçe "ulak" sözcüğü, "eklemek, katmak; ulaştırmak" anlamlarına gelen *ulamak* eyleminden türemiştir. Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan Tarama Sözlüğü'nde gerek "ulamak" gerek "ulak" sözcükleri için XIV. yüzyıldan başlayarak birçok kullanım örnekleri verilmekte, bu örneklerden ulak sözcüğünün en yaygın anlamının "bir yerden başka yere posta ya da haber götüren" olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde yaygın bir kullanım alanı bulan "özel ulak" sözündeki "ulak" sözcüğünün anlamı da "posta"dır.

Söz konusu yapının 1980 yılında çıkan yeni baskısının 2. sayfasının alt yazısında bu öneriyle ilgili olarak şu açıklamaya yer vermiştim :

İtalyanca kökenli *posta* sözcüğüne kuşluk Divan-ı Lügat-it Türk'te (11. yüzyıl) "ulag" biçiminde yer alan, Osmanlı dönemi Türkçesinde de yüzlerce yıl kullanılmış olan *ulak*, *postahane* karşılığı olarak *ulakevi*, *postalamak* için de *ulaklamak* sözcüklerini öneriyoruz. Günümüzde kullanım yaygınlığı kazanmış bulunan "özel ulak" sözünün bu önerinin benimsenmesini kolaylaştıracağını sanıyoruz.

Sözcüğü, ilk kez adı geçen yapıtta şu tümce içinde kullandık:

Bu değişik yöntemler, nerdeyse tüm öteki ortak eylemlerin, bu arada yangın söndürme, yol döşeme, işçilere yardım akçası ödeme ya da *ulakevi*nde mektupları ayırma gibi işlerin örgütlenmesi sırasında da göz önünde bulundurulabilir.

REPO Borsacılıkta: 1. UZATMA, 2. UZATMA AKÇASI
Bankacılıkta: 1. GERİ SATINALMA (- SATMA) SÖZLEŞMESİ, GESA

1980'li yıllarda dilimize girip yaygın olarak kullanılmaya başlayan *repo* sözcüğü İngilizce "repurchase agreement" (yeniden satınalma sözleşmesi) ile Fransızca "report" (okunuşu: röpor) sözcüklerinden gelmedir. İngilizcede yeniden satınalma sözleşmesine kısaca "repo" (okunuşu: ripo) dediği gibi, bade "repo" sözcüğü kimilerince Fransızca "report"un karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Fransızcadan bu yanlış aktarma biçimi örnek olarak alınsaydı, "rapor vermek" yerine "rapo vermek," "rekor kırmak" yerine "reko kırmak" dememiz gerekirdi. Fransızcada *porter* (taşımak) eyleminin başına *re-* (yeniden) öneki getirilerek oluşturulan *reporter* (yeniden taşımak) eyleminden gelen *report* sözcüğü o dilde çeşitli anlamlar taşımakta, bu anlamlardan ikisiyle dilimize de girmiş bulunmaktadır. Bir borsa terimi olarak röpor sözcüğü eskiden beri dilimizde bulunmakta, uygulamada da bu

söylenişiyile kullanılmaktaydı. Fransızcada röpor'un en yaygın anlamı, bir sütunun ya da sayfanın altından onu izleyen sütunun ya da sayfanın başına "aktarılan toplam" (nakli yekûn) demektir. Sözcüğün bu anlamı dilimize geçmemiştir. Borsa terimi olarak röpor, vadeli bir işlemin vadesinin uzatılması, bir başka deyişle borsada yükümlülük altına giren tarafın yükümlülüğün yerine getirilmesi gereken vadeyi uzatma işlemi ile bu işlem için ödenen para anlamına gelir. Bunlardan ilki için doğal karşılığı olan *uzatma* sözcüğü benimsenmekte, ikincisi için *uzatma akçası* karşılığı önerilmektedir.

Röpor'un (bizdeki yanlış kullanışla "repo"nun), borsada vadeli satın almalarındaki işleyiş biçimi kısaca şöyledir: Borsada işlem yapan bir kimse, örneğin öntümüzdeki üç ay içinde belirli bir ortaklığın paybelgilerinin değerinin yükseleceğini düşünmektedir. Bu paybelgilerinden üç ay vadeli olarak belirli bir miktarda satın alması için borsadaki aracısına buyruk verir. Buyruk yerine getirilir. Vade günü geldiğinde alıcının kestirimi gerçekleşmişse bunlar satın alınıp alıcıya teslim edilir. Beklenen değer artışı gerçekleşmemişse, alıcı, ilerde koşulların daha olumlu gelişebileceğini düşünebilir. Bu durumda vadeyi uzatarak gelmiş olan vadenin daha ileri bir tarihe alınmasını isteyebilir. İşte bu vade uzatma işlemine röpor denir.

Gerek "repurchase agreement" in gerek "report" un bankacılıktaki bizde "repo" olarak adlandırılan anlamı, bir gerçek ya da tüzel kişinin bir taşınır değeri (borç belgiti, paybelgiti ya da benzerlerini) sonradan belirli bir günde, belirli bir eder karşılığında yeniden satın almak üzere bir banka ile sözleşme yapmasıdır. Burada taşınır değerın satıcısı böylece kısa dönemli finansman gereksinmesini karşılamakta, banka ise elindeki mevduatı bir para karşılığında değerlendirerek ya da para bularak çıkar sağlamaktadır. Mevduata ödenen faizlerin yüksek olduğu dönemlerde özellikle yaygınlık kazanan "repo" uygulaması alıcı bankayı küçümsenmeyecek oranlara varan munzam karşılık ayırma zorunluluğundan kurtarmakta, böylece daha dengeli bir karşılık alınarak bu işlemin yapılması sağlanmaktadır. Elinde fazla parası bulunan bankaların bunları işletmek amacıyla taşınır değer alımında bulunmaları, belirli bir vade sonunda bunları belirli bir faiz karşılığında geri satma yükümlülüğü altına girmesi de uygulamada "tersine repo" olarak adlandırılmaktadır. Merkez Bankası dışındaki bankalar için yasak olan bu işlem bizde son yıllarda yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Bu anlamda repo'ya karşılık olarak *geri satınalma sözleşmesi* ile *geri satma sözleşmesi* önerilmektedir. Bu duruma göre bunun kısaltılmışı da ilk iki sözcüğün ilk heceierinden oluşturduğumuz *gesa* yapay sözcüğü olacaktır. Bu yapay sözcüğün "geri satınalma" gibi "geri satma"yı da anlatmakta olduğu açıktır.

Örnek: *Geri satınalma sözleşmesine* dayalı işlemlerin (*gesa* işlemlerinin) ülkemizde son yıllarda olağanüstü bir yaygınlık kazanması, geçimsel koşulların buna elverişli bir ortam oluşturmasından ötürüdür.

RESTORASYON EŞONARIM

Güncelerimi gözden geçirirken saptadığıma göre, *restorasyon* sözcüğü için *eşonarım* karşılığını 9 Kasım 1986 Pazar günü televizyondaki haber bülteninde İstanbul Anakent Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın surların restorasyonundan söz eden konuşmasıyla ilgili haberi dinlerken türetmişim. Yine günceme yazdığıma göre, 3 Ocak 1987 Cumartesi sabahı Milliyet gazetesinin 11. sayfasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Baki Oğün'ün Türk Tarih Kurumunda "Kannos Kazıları" konusunda yaptığı konuşmayla ilgili haberi okurken aynı karşılığı bir kez daha yazıya dökmüşüm. Gerçekten de, o haberde "Oğün, burada Toros Tapınağı, hamamlar, tiyatrolar ve tapınakların incelendiğini ve ortaya çıkarılmasının yanı sıra restoresinin de yapıldığını söyledi" biçiminde bir tümce kullanılmaktaydı.

Latince *restaurare* (re-, yeniden + staurare, onarmak) eylemi *restaurer* biçimiyle Fransızcaya geçmiş, *restauration* adı da bu eylemden türemiştir. "Restaurer" eyleminin çeşitli

anlamlarından biri "onarmak," kazıbilimle örekmenlikteki (mimarlıktaki) özel anlamı ise "eski bir yapıyı ya da böyle bir yapıyı kalıntılarını ona ilk biçimini vermek üzere onarıp yenilemek"tir.

"Restauration" adı Fransızcadaki okunuşuyla, sözcüğün eylem biçimi ise "restore etmek" biçimini alarak dilimize de girmiştir.

Bu sözcüklerin yukarıda anılan ilk anlamlarının dilimizdeki doğal karşılıkları "onarım" ile "onarmak"tır. "Eşonarım" sözcüğünü ise dilimizde karşılığı bulunmayan ikinci anlamı için türettim. Bunu yaparken de, amacım, onarım sonucunda söz konusu yapı ya da anıta verilecek yeni biçimin ona bir bütün olarak esk. parıltısını, güzelliği ile canlılığını yeniden kazandırıp o biçiminin olabildiğince eksiksiz bir çini ortaya koymak düşüncesinden yola çıktım.

Bu durumda, *restore etmek, restorasyon çalışmaları yapmak* eylemleri için de *eşonarım, eşonarım çalışmaları yapmak* gibi karşılıkların kullanılması gerekecektir.

Böylece, kimi kez yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi "restore(si)" biçiminde yanlış olarak da kullanılan bir sözcüğe, gerçek anlamını doğru bir biçimde yansıtan bir karşılık bulmuş olduk. Sözümlü ettiğim herkesçe çok beğenildiğini gördüğüm bu karşılığın, ilgililerce kullanılması durumunda kolayca yaygınlık kazanabileceğine inanıyorum.

REZERV ÇEKİNGE

Latince *reservare* (korumak, muhafaza etmek) eyleminden kaynaklanan Fransızca "reserve" sözcüğünün dilimize de geçiş bulunan bir anlamı "yedek, ihtiyat," çoğul olarak yazılan "réserves" in anlamı ise "belirl. hakları kullanmak konusunda özgürlüğünü korumak isteyen tarafın bu konuda yaptığı bildirim"dir. Eski dilde "ihtirazi kayıt" olarak adlandırılan bu kavrama Devletler Hukuku bağlamında önerilen ilk Türkçe karşılık, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü Seha L. Meray'ın 1960'larda kullandığını sandığım "çekince" sözcüğüdür. Bu sözcükle ilk karşılaşmam, Mehmet Gönlübol'un eski Türk Dil Kurumu döneminde Türk Dili dergisinin Kasım 1980 sayısında yayımlanan "Atatürk Döneminde Türk Dış Siyaseti" başlıklı yazısı dolayısıyla olmuştu. Gönlübol'un o dönemde bana söylediğine göre, bu yazının dili Kurum'da kendi bilgisi dışında gözden geçirilerek birtakım değişiklikler yapılmış, bu arada "tehlike" sözcükleri "çekince" olarak Türkçeleştirilmişti. Sanırım Gönlübol Kurum çevresinde benimsenen arı Türkçede Arapça kökenli "tehlike"nin karşılığının "çekince" olduğunu, Kurum'dakiler ise Devletler Hukuku alanında "çekince"nin "ihtirazi kayıt, rezerv" anlamında kullanıldığını bilmiyorlardı. Gönlübol'un bu konudaki sert tepkisini gözlemlerken kendi kendime şöyle düşündüm: Genel dildeki bir sözcüğün belirli bir uzmanlık alanında tümüyle değişik bir anlamda bilimsözül olarak kullanılmasında bir sakınca yoktur. Bunun Türkçede de, başka dillerde de birçok örnekleri vardır. Ancak, burada böyle bir kullanım apaçık birtakım sakıncalara yol açabilir. Genel dilde, sözleşme yanlış yazarlar, aydınlar arasında daha yaygın olarak kullanılan "çekince" sözcüğünü "tehlike" anlamında kullanıp *rezerv çekince* (ihtirazi kayıt) için yine "çekinmek" eyleminin kök kesimine "-ge" soneki eklenerek türetilecek *çekince* karşılığını benimsemekte yarar vardır. Gerçekten de, dilimizde "-ga, -ge" eki eylem köklerine getirilerek ad kurmakta kullanılır. "Dalga, yonga, süpürge" gibi Türkçede eskiden beri var olan sözcüklerin yanı sıra "bildirge, değiştirge, dizge, duyurga, önerge, sömürge, yönerge" gibi pek çok türetilmiş sözcük bu yolla oluşturulmuştur.

23 Ocak 1987 Cuma akşamı televizyonda Devlet Bakanı Hasan Celal Güzel hükümet sözcüsü olarak Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkını kabul ettiğine ilişkin demecini verirken "rezerv, ihtirazi kayıt" sözcüklerini "çekince" sözcüğüyle birlikte kullandı. O sırada bu anlamca "çekince" sözcüğünü tutundurmanın daha uygun

olacağını yeniden düşündüm. Bu karşılığı bir iki yıl önce de bir başka vesileyle yine düşünmüş olduğumu anımsadım. Şimdi artık bunu da somut bir öneriye dönüştürerek uluslararası ilişkiler terimleri arasına almanın uygun olacağı sonucuna vardım.

20 Mart 1987 Cuma günü öğleden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinin gazete odasında yanıma gelen Avrupa İnsan Hakları Divanı üyesi Feyyaz Gölcüklü bireysel başvuru konusundan söz ederken "çekince" sözcüğünü kullandı. Bunun üzerine kendisine "çekinge" karşılığını kullanmanın daha uygun olacağını gerekçesiyle birlikte açıkladım. O günlerde Gölcüklü'nün Müdürü olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulama" konulu iki günlük bir bilimsel toplantı düzenlemişti. Gölcüklü, bir gün önce başlayan bu toplantının o gün öğleden sonraki oturumunda yapacağı konuşmada bu önerimi katılanlara duyuracağını söyledi. 27 Mart 1987 günü, Adalet Bakanlığından o toplantıya katılan Dr. Turgay Yücel'den, Gölcüklü'nün söz konusu toplantıda bu önerimden söz ettiğini dolaylı olarak öğrendim.

30 Mayıs sabahı görüştüğüm Feyyaz Gölcüklü, yukarıda anılan toplantıda "çekinge" önerisinden söz ettiğinde orada bulunan İlhan Unat'ın "olabilir, ancak çekince sözcüğü yaygınlaşmış bulunmakta, Dışişleri Bakanlığında da kullanılmaktadır" dediğini söyledi. Onun ardından konuyu görüştüğüm Hüseyin Pazarcı sözcüğü ilk kez önerenin Seha Meray olduğunu doğruladıktan sonra, "çekince" sözcüğünün bu anlamda yaygınlaşmış olduğunu öne sürerek "çekinge" sözcüğünü "tehlike" anlamında yaygınlaştırmaya çalışmanın daha doğru olacağını söyledi. Konu üzerinde yeniden düşündüğümde, dilimizde yaygın olarak kullanılan "önerge" (takrir), "değiştirge" (tadil teklifi), "yönerge" (talimat), "genelge" (tamim), "bildirge" (beyanname) gibi sözcüklerin genellikle yazılı birer belge niteliği taşımaları gerçeği karşısında, "rezerv" in de bir belgeye eklenen bir çeşit çekinme yazısı niteliğinde olması dolayısıyla "çekinge" sözcüğünü bu anlamda kullanmanın daha yerinde olacağı sonucuna vardım. Bu sözcüğün ilgililerce benimsenip kullanılması durumunda kolaylıkla tutunabileceğini sanıyorum.

RÖPORTAJ 1. YANSITIM, 2. GÖRÜŞÜM

Latince *reportare* (taşımak, geri getirmek) eylemi Fransızcaya *reporter* (okunuşu: röporte) olarak geçmiş, bu eylemden türeyen *reportage* (okunuşu: röportaj) adı o dildeki söylenişle Türkçeye de geçerek yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Türkçede birçoklarınca yanlış olarak "röportaj" biçiminde de söylenen bu sözcüğün anlamı ülkemizde daha duruluk oturmuş değildir.

Röportaj, bir olayı onun arkasında yatan nedenlerle birlikte, gözlem, araştırma, soruşturma, inceleme sonucunda ortaya koyan bir yazı türüdür. Ancak Türkçedeki kullanıma göre, röportaj deyince ilk usa gelen, Türkçe Sözlük'ün (1983) anlatımıyla "radyo ve televizyon habercisinin araştırma ve soruşturma sonucunda hazırlanmış olduğu program, mülâkat"tır.

Bunun dışında bir de, gezi yazıları türüyle bir ölçüde çakışan "haber röportaj" vardır. Haber-röportaj bir haberi ya da sorunu, gezip görerek, inceleyip araştırarak ortaya koyan gazete yazısıdır. Haber-röportajın gezi yazısından ayrıldığı yön, sorunu nedenleriyle birlikte yeniden yansıtmaya çalışmasıdır.

Okuyucu ya da dinleyicinin inceleme konusu duruma sanki geri götürülüp durumun kendisine yeniden yaşatılması, bir başka deyişle söz konusu durumun aslına uygun, canlı bir biçimde yansıtılması düşüncesi göz önünde bulundurularak, *röportaj* sözcüğünün birinci anlamı için, "yansıtmak" eyleminden türetilen *yansıtım* karşılığı önerilmektedir. Sözcüğün ikinci anlamı için de, ele alınan konunun bir "görüşme" biçiminde -yazılı ya da sözlü olarak- yansıtılmakta olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, "görüşmek" eyleminden *görüşüm*,

karşılığını öneriyoruz. Burada bir "görüşme" söz konusu olmakla birlikte, bu "görüşme" sözcüğünün yerleşmiş daha başka anlamları bulunduğu için, buradaki özel anlamı karşılamak üzere "görüşüm" sözcüğünü yeğliyoruz.

Örnek: Bir yazın türü olarak *yaşamım* insanlarla onların yaşadığı çevreyi birlikte ele aldığı için genel olarak ilgiyle karşılanır. Bu yazarın ünlü kişilerle yaptığı *görüşümler* televizyonda haftada bir yayımlanıyor.

SELF-DETERMINATION ÖZBELİRLEME

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin Uluslararası İlişkiler Bölümünde İngilizce Diplomatik Yabancı Dil dersi okutmakta olan Pınar Fırat, bir aralık bu ders için oluşturmayı düşündüğü bir ders kitabından söz etmiş, ben de kendisine böyle bir kitapta uluslararası ilişkiler terimlerinin Türkçe karşılıklarına da yer vermenin uygun olacağını söylemişim. 20 Aralık 1985 Cuma günü bir karşılaşmamızda söz yine bu konuya gelmiş, Pınar Fırat kimi terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunmadığından söz ederek "mesela 'self-determination'a ne demeli?" sorusunu ortaya atmıştı.

Ulusların ya da belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halkların kendi yönetkil (politik) durumlarını kendilerinin belirlemeleri anlamına gelen "self-determination" (Fr. *autodétermination*) ilkesi, Birinci Büyük Savaş sırasında ortaya atılmış, savaş sonrasında birçok Avrupa ülkesinin sınırları başlıca savunucusu olarak ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın bilindiği bu ilke uygulanarak belirlenmiş, birtakım küçük devletler de yine bu ilke uygulanarak kurulmuştur.

"*Self-determination*" için 21 Aralık 1985 Cumartesi günü Çankaya'da Mesnevi Sokağındaki evimizde, bir yandan başucu lambasının ışığında Siyasal Bilgiler Fakültesinde bir gün önce yaptığım Yönetim Bilimi dersi ikinci ara sınavı kâğıtlarını okur, bir yandan da tül perdenin aralığından kar yağışını izlerken, *özelirleme* karşılığını türettim.

Anglo-Sakson kökenli "self-" örneği de, Yunanca "autos"dan kaynaklanan "auto-" örneği de "kendi, kendi kendine, öz" anlamlarına gelir. Latince "terminus" (sınır) sözcüğünden türeyen "determinare" (sınırlandırmak) eylemi Fransızca "déterminer" eylemine kaynaklık etmiş, İngilizce "to determine" eylemi de bu dile Fransızcadan geçmiştir. Sözcük, iki dilde de, başka anlamlarının yanı sıra "belirlenmek, kararlaştırmak" anlamına gelmektedir.

"Özyönetim" (Ing. self-management, Fr. auto-gestion), "özsevi" (izzetinefis) gibi sözcüklerin yapısını örnekseyerek türettiğim "özelirleme" sözcüğü, "self-determination"ın anlamını eksiksiz olarak yansıtan uygun bir karşılık olarak görünmektedir.

SERAMİK KILIŞI

Dilimizde de yaygın bir biçimde kullanılmakta olan *seramik* sözcüğüne karşılık aramak gereğini Türk Dil Kurumu'nda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yürürlü çalışmaları dolayısıyla duydum. Sözcük için 1975 Nisanında *kilişi* karşılığını türettim. Konuyu, 25 Nisan 1975 Cuma günü buluşmamızda kendisiyle görüştüğüm iki üyeli Yürürlülün ikinci üyesi Tahsin Sarac önerimi olumlu bularak katıldı. Öneriyle ilgili olarak yazdığım gerekçeli açıklama şöyleydi:

Yunanca "kilden yapılmış nesnelere" anlamındaki "keramos" sözcüğünden türeyen "keramikos," Fransızca "céramique" olarak geçmiş, oradan da aynı okunuşla *seramik* olarak dilimize aktarılmıştır. Sözcük, hem tümü ya da bir bölümü pişirilmiş kilden yapılmış nesnelere, hem de bu nesnelere yapma sanatı anlamına gelmektedir. Dilimizde de aynı durum söz konusu olduğundan, "seramik" sözcüğünün bu iki

anlamını birden kapsamak üzere *kilişi* karşılığı önerilmektedir. Aynı kökten türeyen *seramikçi* (céramiste) karşılığı olarak da *kilişçi* sözcüğü önerilmektedir. Türk Dil Kurumunca daha önce yayımlanan Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü'nde "seramik" karşılığı olarak "çömlekçilik" sözcüğü önerilmişse de, bu sanatın ürünlerinin her zaman "çömlek" niteliğinde olmadığı, "çömlekçilik" sözcüğünün daha çok Fransızcadaki "poterie"yi karşıladığı göz önünde tutulup daha uygun bir karşılık olarak görülen "kilişi" sözcüğünün türetilmesi yoluna gidilmiştir.

Örnek: Türkiye, son yıllarda yabancı ülkelerde açılan *kilişi* sergilerinde başarılı sonuçlar elde eden güçlü sanatçılar yetiştirmiştir.

O günlerde karşılaştığım rahmetli Bülent Nuri Esen konuşma sırasında ünlü bir seramikçimizin adını anmış, bu fırsattan yararlanarak ben de kendisine bu önerilerimden söz ederek tepkisini almak istemişim. "Odur" diyerek düşündüğüm karşılıkları benimsediğini belirten Esen'in Galatasaray Lisesindeki öğrencilik yıllarında okulda seramik çalışmalarını yaptığını bu vesileyle öğrenmiştim.

SERTİFİKA 1. BELGE, 2. BİTİRME BELGESİ, BİTİRMELİK

Türk Dil Kurumundaki Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu çalışmalarımız sırasında, dilimizde yaygın olarak kullanılan Fransızca kökenli *sertifika* (certificat) sözcüğü için *bitirme belgesi*, *bitirmelik* karşılıklarını düşünmüş, ancak öneri olarak Yarkurula götürmemiştim. Orta Latince *certificare* (kesinleştirmek) eyleminin geçmiş zaman ortacı olan *certificatus*'dan kaynaklanan sözcüğe, sertifika adı verilen belgeler kural olarak bir eğitim döneminin başarıyla bitirildiğini belirtmek üzere verildiği için bu karşılıkları uygun görmüştüm. Yarkurul'umuzda sonradan, dördüncü üye olarak görevlendirilen Semih Tezcan, Sözlük Kolu Başkanlığı görevini de yürütmekteydi. Kol çalışmaları arasında oluşturmakta olduğu bir Özleştirme Kılavuzuyla ilgili girgileri kimi günler deste deste getirerek bizim görüşümüzü, tepkilerimizi, önerilerimizi de alırdı. 17 Ekim 1977 Pazartesi günü bu amaçla Tahsin Saraç'la benim de katıldığım uzunca bir toplantı yapılmıştı. O toplantıda, yeri geldiği için "sertifika" için düşündüğüm karşılıklardan söz etmiş, Tezcan'ın bu karşılıkları yazdığını görmüştüm. Söz konusu karşılıklar 1978 yılında basılan Özleştirme Kılavuzunda yer aldı. Ancak, Kılavuzda, başa -kanımca yerinde olarak- *belge* sözcüğü konup girdi şöyle biçimlendirilmişti: "sertifika 1. belge, 2. bitirme belgesi, bitirmelik."

SİNERJİ 1. GÖREVDEŞLİK, 2. ORTAKETKİ

Fransızca *synergie* ile İngilizce *synergy* sözcükleri, Yunanca *syn* (ile, birlikte, aynı zamanda) öneki ile *ergon* (iş, güç) adından oluşmuştur. Sözcük bu dillerden *sinerji* söylenişleriyle Türkçeye de geçerek hekimlik dilinde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Sözcük, organlar ya da kaslar söz konusu olduğunda "birlikte çalışma, işbirliği, görevdeşlik" anlamına gelmektedir. Emlerle (ilaçlarla) ilgili ikinci anlamı ise, iki ya da daha çok emi birlikte kullanarak her biri ayrı ayrı kullanıldıklarında yapabileceklerinden daha yoğun ya da daha sürekli bir sağaltıcı etki elde edilmesidir. Sözcüğün yukarıdaki birinci anlamı için *görevdeşlik*, ikinci anlamı için de "ortak" ile "etki" sözcüklerinden oluşturulan *ortaketki* bileşik sözcüğü önerilmektedir. Sözcüğün, bu ikinci anlamında, yalnız emlerle ilgili olarak değil, anlam genişlemesi yoluyla başka alanlarda bu arada toplumsal bilimlerde de kullanıldığı görülmektedir.

Burada ortaketki karşılığının emlerin her birinin etkisinin sayısal toplamından daha yüksek bir etki elde etme amacını açıkca anlatmadığı söylenebilirse de, bu durum sinerji için de söz konusudur. Bu inceliği kavramı öğrenirken öğrenmek gerekmektedir.

Dr. Süreyya Ülker, sözcüğe iki anlamı arasında ayırım yapmaksızın "etkideşlik" karşılığını önermiştir. Yapıca güzel bir sözcük olmakla birlikte, etkideşliğin çeşitli

kullanımlarda kimi sorunlara yol açma olasılığı dolayısıyla, biz ayrı bir öneri getirmekte, bu arada sözcüğün iki anlamı için ayrı karşılıklar önermekte yarar gördük.

Sözcüğün önad biçimi olan *synergetic* (Ing.) ile *synergique* karşılığı olarak da, birinci anlam için *görevdeş*, ikinci anlam için yerine göre *ortaketkili* ya da *ortaketkisel* önerilmektedir.

Örnek: Kolun üst kesimindeki ilübaşı kasla (biceps) üstkol kası (brachialis) birbiriyle *görevdeşlik* ilişkisi içindedir. *Ortaketki* olayında, birlikte kullanılan iki emin her biri etkili olabileceği gibi, biri etkisiz öbürü etkili de olabilir. / Aralarında bir ortaklık hükümeti kurmaya çalışan iki parti, *ortaketkiyi* en üst düzeye çıkaracak bir işbirliği gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

SİSTEMİK DİZGEL

İngilizce *systemic* (okunuşu: *sistemik*) sözcüğü gerek sağlıkbilimde gerek toplumsal bilimlerdeki kullanımlarıyla Türkçeye de geçmiştir. Anlamı "dizgenin bütünüyle ilgili ya da dizgenin bütününe etkileyen"dir. Sözcüğün bu anlamını karşılamak üzere "sistem" in Türkçe karşılığı olan "dizge" sözcüğüne -1 bir ad eki getirerek oluşturduğumuz *dizgel* karşılığını öneriyoruz. Böylece İngilizcedeki "systematic - systemic" ikilisi ile Türkçede "dizgesel - dizgel" ikilisi arasında bir koşutluk kurulmuş olmaktadır.

Örnek: Şeker sayrılığı *dizgel* bir sayrılıktır. / Örgütü çevreye kapalı bir tür makine olarak algılayan kökleşik kuram da, örgüt sorunlarını daha çok birey ile küme düzeyinde inceleyen insan ilişkileri yaklaşımı da yönetimi *dizgel* bir yaklaşımla incelemek gerektiğini savunanlarca haklı olarak eleştirilmiş, böylece toplumsal dizge yaklaşımı yönetsel gerçeğin daha eksiksiz olarak kavranmasını olanaklı kılan yeni bir bakış açısı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu karşılığı, Ekim 1979'da, Ali Erkan Eke'nin Anakent Yönetimi konulu doçentlik tezini okurken türettik.

SİSTOL KASILMA SİSTOLİK KASILMALI

Fransızca ile İngilizcedeki *systole* sözcüğü Yunanca *sustole* (kasılma) sözcüğünden gelir. Bu sözcüğün karşıtı ise yine Yunanca "genişleme" anlamına gelen *diastole*'den türeyen *diastole*'dür. Sistol söylenişiyile Türk hekimlik diline de geçen sözcüğün anlamı yüreğin kanı gövdeye pompalamak üzere kasılması, Fransızcadaki diyastol söylenişiyile dilimize geçen sözcüğün anlamı ise yüreğin bu kasılmadan sonra gevşemesidir. Bu sözcükler daha çok tansiyon (kanbasıncı) ile birlikte "sistolik tansiyon, diyastolik tansiyon" biçimlerinde kullanılmaktadır. Gerek anlam, gerek işlev özellikleri göz önünde bulundurularak, *sistol* için *kasılma*, *diyastol* için *gevşeme*, *sistolik tansiyon* için *kasılma kanbasıncı*, *diyastolik tansiyon* için *gevşeme kanbasıncı* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Kasılma kanbasıncımı* 12, *gevşeme (kan)basıncımı* 7 olarak ölçtüler.

Bu terimlerin bir bakıma doğal karşılıkları olan bu sözcükleri, 25 Mart 1990 Pazar sabahı, Türk Hekimlik Dili başlıklı yayınının sonuna konmak üzere oluşturduğum yabancı kökenli - Türkçe sözcükler dizellesini düzenlerken düşündüm.

SNEK BAR SUNUMLUK

Snek bar sözcüğü, ülkemizin İkinci Büyük Savaş sonrasında Birleşik Amerikayla yakın ilişkiler kurması sonucu dilimize girmiştir. Sözcüğe Türkçe bir karşılık aramamın nedeni, dilimize yabancılığının yanı sıra İngilizce "snack" sözcüğünün kimilerince "sinek" biçiminde söylenip yazılmasıdır. Bu sözcük için turettiğim *sunumluk* karşılığını Türk Dil Kurumunda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkuruluna götürdüm. Yarkurulca benimsenen öneri Türk Dili dergisinin Temmuz 1976 sayısına girecek sözcüklerle birlikte -o dönemde uygulanan yöntem uyarınca- Kurum'un Yürütme Kuruluna gitti. Ancak orada "ilerde yeniden üzerinde durulmak üzere" bir yana ayrıldığını öğrendik. Sözcük için yazdığım gerekçeli açıklama şöyleydi:

İngilizcede *to snack* eylemi "ısırmak," köpek gibi "kapatmak," *snack* adı ise genellikle iki yemek arasında yenen sandviç benzeri birkaç lokmalık hafif yemek anlamına gelir. Yine İngilizcedeki *bar* sözcüğünün buradaki anlamı ise "tezgâh"tır. Dolayısıyla *snack bar* (ya da *snack counter*), insanların birkaç lokma yiyerek açlıklarını giderdikleri ya da karın doyurdıkları, bu arada kendilerine sunulan alkolsüz ya da alkollü içecekleri içtikleri yerleri anlatır. Sözcük, son yıllarda İngilizceden "snek bar" okunuşuyla dilimize geçmiş, kimi kez İngilizce bilmeyen birçok kimselerce yanlış olarak "sinek bar" biçiminde kullanılmaya başlamış, bu arada kimi işyerlerine ad bile olmuştur. Anadolu'nun kimi yörelerinde "lokma" anlamına gelen "sunum" sözcüğü, hem sunulan sandviç gibi birkaç lokmalık yiyeceklerle içki gibi nesnelere, hem de bu gibi yerlerdeki görevlilerin devinimlerini betimleyici bir biçimde anlatması bakımından uygun bir kök olarak görünmektedir. Snek bar (iki sunum birşeyler yenen yer) karşılığı olarak, "sunum" sözcüğüne yer belirten *-luk* soneki katılarak oluşturulan *sunumluk* önerilmektedir.

Örnek: Birçok okumuş kimseler bile "snek bar" sözünü alaylı bir deyiş sanarak "sinek bar" biçiminde söylemektedirler. Bu sözcüğe *sunumluk* gibi yerli bir karşılık bulmak olancağı varken, ülkemizin insanlarını burada olduğu gibi yabancı kökenli sözcükleri yanlış söyler duruma düşürüp gülünçleştirmenin anlamı var mıdır?

O günlerde Tahir Nejat Gencan'ın "sunumluk" gibi güzel bir karşılığı dilimizde geniş yığınlarca yaygın olarak kullanılmayan bir sözcük için kullanmanın bir çeşit savurganlık olacağından söz ettiğini anımsıyorum. Sözcük üzerinde ondan sonra pek durmadım. Sözcüğü ancak bir kez, sonradan Yarkurula katılan Sözlük Kolu Başkanı Semih Tezcan'ın oluşturmakta olduğu Özleştirme Kılavuzuna girecek sözcüklerin Yarkurulda görüşülmesi sırasında andım, 1978 yılında yayımlanan bu kılavuzu gözden geçirirken, 25 Eylül 1978 günü, "sunumluk" sözcüğüne yer verilmiş olduğunu gördüğümde Semih Tezcan'ın öneriyi beğenip Kılavuz almış olduğu sonucunu çıkardım.

SOSYAL 1. TOPLUMSAL, 2. TOPLUMCUL

Sosyal sözcüğünün en yaygın olarak bilinen "topluma ilişkin" anlamı Türkçede uzun süredenberi "toplumsal" sözcüğü ile karşılanmaktadır. Sözcüğün burada karşılık önermek istediğimiz ikinci anlamı ise "toplumun esenliğiyle ilgili, özellikle çalışan toplum katmanlarının, yoksulların, yaşlıların esenliği için girişilen çalışmalar" demektir. Burada toplumun genel esenliğini korumak amacıyla görece güçsüz toplum katmanları ya da kümeleri yararına önlemler alınması söz konusudur. Sözcüğün bu anlamını karşılamak için, "evcil, balıkçıl" gibi sözcüklerin yapısı örneksenip, "toplum" sözcüğüne "-cul" soneki katılarak oluşturulan *toplumcul* sözcüğü önerilmektedir. Bu karşılığı, 1989 yılı içinde düşünmüş, sonradan, 28 Eylül 1989 günü Siyasal Bilgiler Fakültesinde Bülent Daver'e Prof. Mehmet Hatiboğlu'nun yanında sözünü etmişim. Bu duruma göre, gerek ayrı bir bilim dalı, gerek eylem alanı olarak "sosyal politika"nın karşılığı da "toplumcul yönelti" olacaktır.

Örnek: 1982 Anayasasının ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin "elerkil, yercil, *toplumcul* bir tüze generki" olduğu açıkça yazılıdır.

Cem Eroğul'un Mülkiyeliler Birliğince Ankara'da yayımlanan Bülten'in Ocak 1992 sayısında çıkan "Muammer Aksoy İntikarı Değil Adalet istiyor" başlıklı yazısında (yüzlem 2-3) "toplumcul" sözcüğünün "toplumcul devlet" sözü içinde kullanılmış olduğunu gördüm. 18 Mart 1992 günü konu üzerinde görüştüğümüzde sözcüğü benim önerimden bilgisi olmaksızın, benzer bir düşünceyle kullanmış olduğunu öğrendim.

SPIKER KONUŞMAN

Dilimizde de yaygın olarak kullanılan İngilizce kökenli *spiker* sözcüğü için, Türk Dil Kurumunda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulu çalışmaları sırasında, 1979 yılında, *konusman* karşılığını türettim. Yarkurul'un 7 Mart 1979 günkü toplantısında gündeme getirdiğim bu sözcüğün gerekçeli açıklama yazısını 9 Mart Cuma günü yazdım. Bu arada kısa bir süre önce Yarkurul üyeliğinden ayrılmış bulunan Kurum'un Sözlük Kolu Başkanı Semih Tezcan'ın geliştirdiği Özleştirme Kılavuzu yayımlanmış, kılavuzda spiker için "konuşucu" demişti. Sıradan bir çeviri görünümündeki bu karşılığı beğenmiyor, bir uğraş adı olarak "konuşman"ı çok daha uygun olacağını düşünüyordum. Ancak, Yarkurul üyesi Tahsin Saraç, sanırım biraz da kılavuzun aramızdan ayrılan oluşturucusunu tedirgin edebileceğini düşünerek, bu önerinin o sırada Yarkurul'dan geçmesine pek yanaşmamıştı. Sözcük için yazdığım gerekçe şöyleydi:

İngilizcede *to speak* "konuşmak," *speaker* "konuşucu, konuşan kişi" demektir. Sözcüğün bu dildeki bir anlamı da "Millet Meclisi Başkanı"dır. Sözcük, yirminci yüzyılın başlarında Fransızcada spor karşılaşmaları sonuçlarını açıklayan kişi anlamında kullanılmış, 1930 yılına doğru da radyoda izlenceleri, haberleri okuyup bildiren kişi anlamında kullanılmaya başlamıştır. Fransızca da bu işi yapan kadın görevliler için ayrıca bir de *speakerine* sözcüğü vardır. *Speaker* sözcüğü İngilizcede bu anlamda hiçbir zaman kullanılmaz. Bu anlam için İngilizcede kullanılan sözcük *announcer*'dir. *Speaker* sözcüğü Fransızcadan "spiker" söylenişiyile dilimize de girmiştir. Sözcük, bugün gerek radyoda gerek televizyonda, haberleri okuyan, izlenceleri, konuşmacıları sunup tanıtan, izlenceler arasında yayına süreklilik de kazandırmak üzere açıklayıcı sözler söyleyen, zaman zaman yayın kuruluşunun kimliğini belirten görevliler için kullanılmaktadır. Sözcüğe, "eğitmen, öğretmen, danışman" gibi sözcüklerin yapısı örneksenerek *konusman* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Gerek radyoda gerek televizyonda görevli kimi *konusmanlar*, özellikle yabancı özel adları yanlış söylüyor, konuşmalarında kimi kez de vurgu yanlışlıkları yapıyorlar.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, 1982 ya da 1983 yılında, televizyonda Türkiye'de radyo yayıncılığının gelişimini anlatan bir izlencede, Ankara Radyosunun sanırım Ankara Palas'ın bir köşesinde çalıştığı sıradan spikerlik yapmış olan ozan Ercüment Behzat Lav'ın anılarını anlatırken "spiker" için "konuşman" sözcüğünü kullandığını duyduğumda kendisine yüzde yüz katılmıştım.

STEREOTİP KIPYARGI

Yunanca *stereos* (katı) ile *typos* (baskı) sözcüklerinden oluşan İngilizce "stereotype" bileşik sözcüğü, genel dilde "baskı klişesi," bir toplumbilim sözü olarak da "bir kümece benimsenmiş, toplumsal yapının belirli bir yönü ya da bir toplumsal eylem izlencesine ilişkin yanlış, gerçeğe pek uymayan, kalıp düşünce, yargı" anlamına gelmektedir. Sözcük, bu ikinci anlamıyla, Fransızca söyler işi olan *stereotip* biçiminde dilimize de girerek bilim çevrelerinde kullanım alanı bulmuştur. Sözcüğün bu ikinci anlamını karşılamak üzere, Arapça kökenli "kalıp" sözcüğünün Türkçesi olan "kip" ile "yargı" sözcüklerini birleştirerek, 1978 yılında *kipyargı* bileşik sözcüğünü türettim. Sözcüğü ilk kez Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımın 1980 baskısında, "Biz burada yalnız, daha sonra ayrıntılı olarak incelenecek olan

bu tür bir örgütsel küme *kıpyargısını* -daha açık bir deyişle, "komuta birliği" düşüncesinin genellikle benimsenmesi olayını- kısaca tartışmak istiyoruz" tümcesinde kullandım.

STILIST BİÇEMCI

Latince *stilus* sözcüğü, "balmumlu levhalar üzerine yazı yazmakta kullanılan sivri uçlu kalem; yazış biçimi" anlamlarına gelir. Bu sözcük Fransızca ile İngilizcedeki *style* sözcüğüne kaynaklık etmiş, bu dillerdeki *styliste*, *stylist* sözcükleri de buradan türemiştir. Sözcüğün bu dillerde en yaygın olarak kullanılan anlamı, "seçkin bir edebi üslubu olan kimse," yeni sözlüklerde yer alan, uygulamada daha yaygın olarak kullanılan ikinci bir anlamı ise "moda geliştiren, tasarımılayan ya da bu konuda danışmanlık yapan kimse"dir. Sözcük bu ikinci anlamıyla özellikle İngilizcenin etkisiyle, *stilist* söylenişiyle Türkçeye de geçerek özellikle televizyon izlencelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Style sözcüğünün bugün birçok yazarlarca, sanatçılarca da kullanılan yeni Türkçe karşılığı "biçem"dir. Bu duruma göre *stilist* için *biçemci* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Bu *biçemcinin* yaratıları, geleneksel Türk giysilerinden de esintiler taşıyor.

STRATEJİ 1. ORDUGÜDÜM- 2. GENGÜDÜM

Strateji sözcüğüne Türkçe karşılık arayışım Kamu Yönetimi başlıklı çeviri kitabımın dilini özleştirme çalışmalarımın ilgilidir. Yapıtın ilk baskıda "Planlamanın Stratejisi" olarak çevirdiğim 20. bölümün başlığını, 1973 baskısında "Tasarlamanın Stratejisi," 1975 baskısında "Tasarlamanın Genelgüdümü" olarak değiştirdim. "Genelgüdüm"ü 11 Nisan 1975 günü bulmuştum. Sözcüğün askerlik alanındaki anlamını karşılamak üzere "ordugüdüm" sözcüğünü daha önce düşünmüştüm. Konuyu, Türk Dil Kurumunda üyesi olduğum Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkuruluna götürerek önerilerimi daha geniş bir çevreye duyurmak istedim. Yarkurul'un 18 Ocak 1978 Çarşamba günkü toplantısına, *ordugüdüm* ile sözcüğün anlam genişlemesi yoluyla kazandığı ikinci anlam için bu kez *gengüdüüm* olarak kısalttığım karşılığı götürdüm. Orada benimsenen bu karşılıklar için gerekçeli açıklamayı 20 Şubat 1978 Pazartesi gecesi yazdım. Yarkurulun 1 Mart 1978 Çarşamba günkü toplantısında okunup benimsenen bu açıklama Türk Dili dergisinin Nisan 1978 sayısında yayımlandı:

Yunanca *stratos* (ordu) ile *agein* (gütmek, yönetmek) sözcüklerinden türeyen Fransızca *stratégie* sözcüğü aynı söylemle dilimize de geçmiştir. "Strateji" sözcüğünün ilk anlamı, "bir savaşın yürütülmesinde ya da bir ülkenin savunulmasında geniş kapsamlı askeri, siyasal, tinsel, tutumsal güçlerin etkuyu sağlayacak bir biçimde düzenlenip eyleme geçirilmesi"dir. Sözcüğün daha genel olan ikinci anlamı ise, "herhangi bir amaca varmak için eylem birliği sağlama, böyle bir eylemi düzenleme sanatı"dir. Anlam özelliği göz önünde bulundurularak, sözcüğün eskiden Osmanlıca da "sevkulceyş" sözcüğüyle karşılanan birinci anlamı için *ordugüdüm*, ikinci anlamı için ise "genişlik, kapsamlılık" düşüncesini yansıtan "gen" sözcüğü ile "güdüm" sözcüğünden oluşturulan *gengüdüüm* karşılığı önerilmektedir. Bu sözcüklerin sıfat biçimi olarak *ordugüdümsel*, *gengüdümsel*, söz konusu sanatı uygulayan kişiyi anlatmak üzere de *ordugüdümcü*, *gengüdümcü* karşılıkları önerilmektedir.

Örnek: Vietnam Savunma Bakanı General Giap, günümüzün en büyük *ordugüdüm* ustalarından, en usta *ordugüdümcülerinden* biri olarak bilinir. Türkiye'nin *ordugüdümsel* bakımdan can alıcı bir konumu vardır. Partinin seçim *gengüdüümü* başarıyla uygulandı.

"Ordugüdüm, ordugüdümsel; gengüdüüm, gengüdümsel" karşılıkları Kurum'un 1978'de yayımlanan Özleştirme Kılavuzunda da yer aldı.

Ben de yukarıda sözü edilen bölümün başlığını, yapıtın 1980 baskısında, "Tasarlamanın Genelgüdümü" olarak değiştirdim.

"Gengüdü" sözcüğü, Dr. Muzaffer Sencer'in oluşturup Türk Dil Kurumunun 1981 yılında yayımladığı Yöntembilim Terimleri Sözlüğünde de yer aldı.

2 Mart 1983 Çarşamba günü Ümit Ekerkan'ın Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk başlıklı doçenlik tezini okunken "gengüdü" sözcüğünün kullanılmış olduğunu gördüm.

Bu satırları yazarken "ordugüdü" sözcüğünün daha da kısaltılarak "orgüdü"e kolaylıkla dönüştürülebileceğini düşündüm.

Yaz dinlencesini geçirmekte olduğum Didim Altınkum'da, 15 Temmuz 1986 Salı günü Milliyet gazetesinde, Ağustos ayındaki Askeri Şûra toplantısında onaylanması beklenen "Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeni stratejik plan ve programı Milli Askeri Stratejik Konsept"ten söz ediliyor, yapılması tasarlanan yeni düzenlemeye göre savaş sırasında kuvvet komutanlıklarının ellerinde bulundurdukları tüm sorumlulukların yeni oluşturulacak cephe komutanlıklarına aktarılmasının öngörüldüğü bildiriliyordu. İkisi Arapça, ikisi Frenkçe dört sözcükten oluşan, Türk ordusuna yakıştıramadığım "*Milli Askeri Stratejik Konsept*" sözünü ulusal bakış açısından biraz da onur kırıcı buldum. Durum, ulusal bir belgeye bu başlığı koyanların Türkçe, bir başka deyişle: "Türk gibi" düşünme yeteneğinin sınırlı olduğunu göstermesi bakımından da ayrıca üzücüydü. Bu arada yıllar önce "strateji" için önerdiğim karşılıkları düşündüm. Fransızca ile İngilizcede ortaklaşa kullanılan, ancak dilimize tümüyle yabancı olan "concept" sözcüğü ise "kavram, düşünce" anlamına geliyor, kanımca burada pek de uygun olmayan bir biçimde kullanılmış bulunuyordu. Evimizin güney yanındaki dut ağacının altında, kızgın yaz güneşinin tam tepede parıldadığı bir sırada, Türkçede bu belgeye "*Ulusal Ordugüdü Düzenlemesi*" demenin anlamı daha iyi yansıtır amaca daha uygun düşeceğini düşündüm. "Ordugüdü" içindeki "ordu" sözcüğü "askeri" sözcüğünün kullanılmasını gereksiz kılıyor, "düzenleme" sözcüğü ise gerek yapılan işi gerek söz konusu belgenin niteliğini "concept" sözcüğüden çok daha iyi anlatıyordu.

STRES GERİLİM

Latince *stringere* (sıkı bağlamak, gerdire gerdire bağlamak) eyleminden türeyen İngilizce *stress* sözcüğü, değişik anlamları arasında, kişiyi etkileyen çeşitli uyarılar sonucu kendini gösteren düzen bozukluğu ya da gerilim durumu anlamına gelir. Bu uyarılar kişinin kendi gövdesel ya da ruhsal rahatsızlıklarından olduğu gibi, aile yaşamındaki, dış toplumsal çevredeki ya da çalışma yaşamındaki koşullarla ilişkilerden de kaynaklanabilir. Sözcük, bu anlamıyla Türkçeye de girerek, o dildeki *stres* söylenişiyle yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Kimi sözlüklerde bu kavram için "zorlanma" karşılığı kullanılmışsa da, zorlanma bu uyarıların sonucu ortaya çıkan durumdan çok strese yol açan uyarıların kişide uyandırdığı bir duyguyu anlatması bakımından uygun görülmemiştir. Sözcüğe, anlam özelliğiyle işlev özelliği göz önünde bulundurulurken, dilimizdeki doğal karşılığı olan *gerilim* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Gerilime* en çok yol açan olayların başında ana babanın, çocukların ya da eşlerden birinin ölümü gelir.

ŞOVEN ULUSUMCU ŞOVİNİZM ULUSUMCULUK

Fransızca *chauvinisme* (okunuşu: şovinizim) sözcüğü Fransa'da Birinci Cumhuriyetle İmparatorluk döneminde yaşamış Nicolas Chauvin adlı askerın adından gelir. Gösterişçi yurtseverliği, Napolyon'a aşırı bağlılığıyla sivrileyen bu kişi söz konusu davranışları yüzünden

arkadaşları arasında alay konusu olmuş, 1830 yılından sonra da bu sözcük genel dilin çevrimine girmiştir. Davranışları bu nitelikte olan kişilere ise *chauvin* (kadınsa *chauvine*) denmiş, bu önad o günden beri yurduna karşı içtenlikli, ancak körtükörtüne, başka ulusların değerini görmeyecek ölçüde bağnazca bir hayranlık duyan kimseler için kullanılır olmuştur. Sözcük *chauvinizm* (okunuşu: şovinizm) biçimiyle İngilizceye geçmiş, Türkçeye bu dillerden aktarılmıştır. *Şovinizme* dilimizde yanlışlıkla daha çok "şovenizm" denmektedir.

Sözcüğe, anlam özelliğini göz önünde bulundurarak *ulusumculuk*, *şoven* için de doğal olarak *ulusumcu* karşılığını öneriyoruz. Bu sözcük, "ille de ulusum" deyip başka bir şey demeyen, uluslarını aşırı ölçüde yücelten safça kişilerin içine düştükleri gülünçlüğü de anlatabilen uygun bir karşılık olarak görülmektedir.

Sözcük, 12 Eylül 1980 öncesinde eski Türk Dil Kurumunda Batı Kaynaklı Sözcüklere Türkçe Karşılıklar Bulma Yarkurulunun gündemine de getirilmiş, bu konuda daha önce görüş birliğine vardıkları anlaşılabilir Tahsin Saraç'la Semih Tezcan "yozulusculuk" karşılığını önermişlerdi. Ben bu öneriyi katılmadım. Önce, birçok kimseler için özel bir değer taşıyan ulusçuluğun başına "yoz" sözcüğünün getirilmesinin onun belli bir biçimini çok iyi anlatamamasının yanı sıra onu kötülleyici bir izlenim uyandırması olasılığını sakıncalı bulmuştum. O günlerde ülkemizde "sınıfsal" görüşle "ulusal" görüş çatışıyor, sınıfsal görüşü savunanlar ulusal görüşü düşüngenül nedenlerle kötülüyorlardı. Bu yüzden "yozulusculuk" sözcüğünün düşüngenül yanlış anlamı da taşıyabileceğinden kaygı duymuştum. Karşı öneri olarak öne sürdüğüm "ulusumculuk" ise, bana, kavrama olumsuz bir yafta vurmadan bu biçimdeki davranışı başarıyla anlatan bir karşılık olarak görünmüş, ancak arkadaşlarım kendi önerilerinde direndikleri için sözcüğe Yarkurul'ca bir karşılık önerilmemişti.

Örnek: Her abartı gibi *ulusumculuk* da kişiyi biraz yapmacıklık, gülünç gösterir.

TANKER SIVITAŞIR

Türkçe Sözlük'teki tanımıyla "petrol, benzin gibi akaryakıt ürünleriyle sanayi ile ilgili yağ, şarap vb. taşıyan gemi ya da kamyon" anlamına gelen İngilizce kökenli *tanker* sözcüğü o dildeki yazılışıyla Türkçeye de geçerek yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Sözcüğün kökeni Latince *stagnum*'a (durgun su) dayanır. Bu sözcükten kaynaklanan Portekizce *estaque* sözcüğü sonradan *tanque* biçimini almış, oradan da *tank*'a dönüşerek İngilizceye geçen bu sözcüğe *-er* soneki katılarak *tanker* sözcüğü oluşturulmuştur. Sözcüğe bir Türkçe karşılık arama gereğini, 1979 yılında, Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımı yeni bir baskı için gözden geçirirken duydum. Sözcük için, gerek anlam gerek işlev özelliğine uygun düşen *sivitaşır* karşılığını 24 Kasım 1979 Cumartesi günü türettim. Söz konusu yapıtın dördüncü baskısına konmak üzere 5 Aralık 1979 Çarşamba günü gerekçeli bir açıklama yazdım.

10 Aralık 1979 Pazartesi günü Türk Dil Kurumu'nun Terim Kolu'na uğradığımda sözlük Kolu'ndaki bütün bayan görevlilerin orada sandalyelere oturmuş olduklarını gördüm. Yayımlandıktan sonra ülke çapında bir olaya yol açacak olan "Ay Adları" başlıklı yazımı kendilerine okuyup tepkilerini aldıktan sonra daha başka yabancı kaynaklı sözcüklere bulduğum karşılıklar konusundaki görüşlerini sordum. Bu arada "tanker" için türettiğim "sivitaşır karşılığını oldukça beğendiler.

"Kamu Yönetimi" çevirisininin 1980 baskısına (299. sayfaya) sözcükle ilgili olarak şu açıklamayı koydum:

Sivitaşır sözcüğünü İngilizce kökenli *tanker* karşılığı olarak türettik. İngilizcede *tank*, "içine sıvı konmak üzere yapılmış büyük kap," *tanker* ise "yeryağı, şeker pekmezi, su gibi sıvıları taşımada kullanılan, çelikten yapılmış yük gemisi" anlamına gelir. Tanker sözcüğü, İngilizcede yalnız gemiler için kullanılmasına karşılık, bizde özel olarak yeryağı taşımak üzere yapılmış kara taşıtları için de

kullanılmaktadır. Tümcenin gelişinden hangisinin söylenmek istendiği açıkça anlaşılıyor ya da ikisinin birbirine karışması olasılığı bulunuyorsa, *sıvıtaşır*'ın yanına *gemi* sözcüğü de eklenebilir.

Önerdiğim karşılığı ilk kez aşağıdaki tümce içinde kullandım:

Bu gibi uygulamalara örnek olarak savaşların yürütülmesi ya da kazanılması bakımından önemli olan özdekleri üretenlere belirli bir kazanç güvencesi tanınması, Tarımsal Düzenleme Yasası'nın öngördüğü ürünü azaltma ödemeleri, İkinci Büyük Savaş sırasında Kuzey Doğu'ya *sıvıtaşır*lar yerine kara taşlarıyla yeryağı taşımının gerektirdiği giderleri karşılamak için yapılan ödemeler gösterilebilir.

TIRE KÜÇÜK ÇİZGİ, ÇİZGİ

Fransızca *tiret* (okunuşu: tire) sözcüğü, satır sonlarına sığmadığı için bölünmesi gereken sözcükleri bölmek için kullanılan kısa, yatay çizgi anlamına gelir. Kimi kez iki sözcük arasına da konan bu im, konuşmaların verildiği metinlerde konuşanlar değiştiğinde satır başlarına konduğu gibi, çift kullanılışında aralarındaki sözcükleri belirginleştiren birer ayrıç yerine de geçer. Ancak, () biçimindeki olağan ayrıç içine alınan sözcükler metnin bir parçası olmadığı, okunmayabileceği halde, burada böyle bir durum söz konusu değildir. *Tire* yazılışıyla Türkçeye de geçerek yaygınlık kazanmış bulunan bu sözcük için, dilimizdeki doğal karşılığı olan **küçük çizgi, çizgi** kullanılmalıdır.

Örnek: Türkçede sözcüklerin satır sonlarında bir (*küçük*) *çizgi* çekilerek nasıl bölüneceğini kestirmek kolay, İngilizcede ise oldukça güçtür. O dilde bu amaçla oluşturulmuş özel kılavuzlardan yararlanılmakta olması, üstelik satır sonlarında sözcük bölmekten olabildiğince kaçınılması bundan dolayıdır.

TRANSANDANTAL MEDITASYON DENEYÜSTÜ DÜŞÜNÜM

Fransızcadaki *transcendant*, İngilizcedeki *transcendent* sözcüğü, Latince *transcendere* eyleminden, bu eylem ise *trans* (ötesine, üstüne) ile *scandere* (tırmanmak) sözcüklerinden gelir. Böylece *transcende(a)nt* sözcüğünün anlamı "üstüne tırmanan, üstüne çıkan"dır. *Transcende(a)nt* ile ona -al sıfat eki katılarak oluşturulmuş *transcende(a)ntal* sözcüğünün felsefe ile uzbilim (matematik) alanlarında -bizi burada ilgilendirmeyen- özel terimsel anlamları da vardır. İngilizcedeki *to meditate* ile Fransızcadaki *méditer* eyleminden gelen *meditation* sözcüğü ise "düşünmek, zihni ya da dikkati bir nesne üzerinde yoğunlaştırmak" anlamına gelen Latince *meditari* eyleminden kaynaklanmıştır.

Transandantal meditasyon sözü Fransızcadaki bu söyleyişle dilimize de geçerek 1970'lerle 80'lerde kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Hindistan kökenli olan -Maharishi Mahesh Yogi'nin ortaya attığı- transandantal meditasyon, kişinin günlük yaşamdan, bu arada iş ilişkilerinden kaynaklanan gerilimlerden ruh hekimlerine başvurmadan kurtulmasına olanak sağlayan bir sağaltım yöntemine de kökenlik etmiştir. Burada, kişinin kentin gürültüsünden uzak bir odaya çekilerek ayakkabılarını çıkarıp kravatını, kemerini gevşeterek bir koltuğa ya da sedire uzandıktan sonra gözlerini kapaması, ayak parmaklarının ucundan başlayarak yukarıya doğru bütün kaslarını gevşetmesi, bu arada zihninden kendisini yaşam deneylerinin üstüne çıkararak -diyelim- tek hece bir sözcüğü içinden ağır ağır, birbiri ardı sıra yineleyerek dikkatini çevresindeki olayların üstünde bir noktada yoğunlaştırması öğütlenir. Genellikle her defasında 15-20 dakikalık bir uygulama yeterli sayılmaktadır.

Transandantal meditasyon sözündeki transandantal için deneyüstü, meditasyon için düşünüm sözcüklerinden oluşan -yıllar önce bulup kullandığımız- *deneyüstü düşünüm* karşılığını öneriyoruz.

Örnek: İş baskısı altında bunalan üst düzey yöneticilerine de salık verilen *deneyüstü düşünüm* uygulamalarından sonra, yürek atış hızıyla kan dolaşımının yavaşladığı, kanbasıncının düştüğü, dolayısıyla belirgin bir rahatlama ulaşıldığı görülmektedir.

TRANSKRİPT YAZILTI

22 Şubat 1984 Çarşamba günü Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Siyasal Bilgiler Fakültesinde *transkript* sözcüğü için nasıl bir Türkçe karşılık kullanılabileceğini sordu. Lisans üstü öğretim yönetmeliğinin oluşturulması sırasında kendisinden istendiğini söylediği bu karşılık üzerinde bir süre düşündükten sonra, o gün akşam üzeri "buyrultu" sözcüğünün yapısını örnekseyerek "yazmak" eyleminden *yazılı* karşılığını türettim. İngilizcedeki "transcript" sözcüğü Latince *transcribere* (kopyasını, örneğini çıkarmak) eyleminin geçmiş zaman ortacı olan *transcriptum* sözcüğünden türemiş. "Transcript" sözcüğü eğitim alanında daha çok lisans üstü düzeyde öğrenim yapacak kişilerin önceki öğrenimleri sırasında izledikleri derslerle seminerlerin adlarıyla düzeyleri, bunlarda gösterdikleri başarı gibi konularda gerekli bilgileri içeren belgelerin, bir başka deyişle bir öğrencinin öğrenim durumuyla ilgili yazılımların bir örneği anlamında kullanılıyor. Özellikle İkinci Büyük Savaş sonrasında bu anlamıyla dilimize de geçen bu yadırgatıcı sözcük, yüksek öğretim kurumlarında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Ertesi gün bu önerimi Enstitü Müdürü'nün yanı sıra Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Necdet Serin'le Dekan Yardımcısı Güney Devrez'e de aktardım. Devrez, karşılığı beğendiğini açıkça belirtti.

TÜYO, TIYO İPUCU

Fransızca *tuyau* (okunuşu: tüyo) sözcüğü "boru, oluk, künk" gibi yaygın anlamlarının yanı sıra, teklifsiz konuşmalarda "gizli bilgi" anlamına gelir. "Dire quelque chose dans le tuyau de l'oreille" (birinin kulak borusuna birşeyler söylemek) ise "birisine alçak sesle, gizli olarak birşeyler söylemek" anlamına gelir. Sözcüğün böylece senli benli konuşmalardaki anlamı "gizli bilgi"dir. Sözcük Fransızcadan Türkçeye de geçerek kimi kez *tüyo*, kimi kez de yanlış olarak *tiyo* söylenişleriyle kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Sözcük daha çok at yarışlarında geçmekte, burada -gizli bilgi anlamı da bulunmakla birlikte- daha çok ipucu anlamına gelmektedir. Bu kullanım için sözcüğe dilimizdeki doğal karşılığı olan *ipucu* önerilmektedir.

Örnek: Hangi ata oynayacağım konusunda bana bir iki *ipucu* fısıldar mısınız?

VENTURE CAPITAL GÖZÜKARA ÜRETKE

Son yıllarda dilimizde de İngilizcedeki yazılışıyla olduğu gibi kullanılmaya başlayan *venture capital* (okunuşu: vençer kepitül), en çok uygulandığı Birleşik Amerika'da da kökeni ancak 1950'lere kadar uzanan, gerek o ülkede, gerek Japonya ile Avrupa Topluluğu ülkeleri gibi dünyanın başka yerlerinde 1970 ile 1980'lerde yaygınlık kazanan bir finansman, bir yatırım biçimidir. İngilizcede buna *risk capital* da denmektedir. O dilde *venture* sözcüğü ad olarak, bu bağlamda, "tehlikeli iş, cüret," eylem olarak da "cesaret edip girişmek, cüret etmek, cesaret etmek, tehlikeli bir işe atılmak" anlamlarına gelmektedir. *Capital* ise "sermaye, anamal" demektir. Burada, çekince olasılığı (riski) yüksek bir iş alanına kişinin gözünü karartarak yatırım yapmak üzere ayırdığı bir sermaye söz konusudur. Bu terim için Türkçede "risk sermayesi, cesaret sermayesi" gibi adlar da kullanılmaktadır.

Bu tür sermaye yatırımları, kural olarak, üretime sokulması yüksek kazanç getirebilecek yeni bir buluşu olan ama elinde sermaye bulunmayan bir kimse ile bu gibi işlere yatırım yapabileceklerin bulunması durumunda gerçekleşir. Burada sermaye bir kişinin olabileceği gibi, bir bankanın, bir ortaklığın, emekçi sandığı gibi bir toplumsal güvenlik kurumu ya da benzerlerinin de olabilir. Aradaki işbirliği, kurulmuş bir ortaklığın paybelgitlerinin satın alınması, birlikte bir ortaklık kurulması ya da para borç verme biçiminde gerçekleşebilir. İleri bir geçimsel gelişme düzeyindeki ülkelerde bu tür çekince olasılığı da, kazanç olasılıkları da çok yüksek yatırımlara girişmek üzere bekleyen sermayedarlar vardır. Bu amaca dönük özel fonlar geçimsel yönden daha az gelişmiş ülkelerde devletçe de kurulabilir. Uygulayimbilimsel değişikliklerin çok hızlı olduğu gelişmiş ülkelerde bu gibi yatırımlara girişenlerin asıl amacı, kısa süre içinde yüksek kazançlar elde etmek, sonra bu girişimlerin çok değerlendirilen paybelgitlerini borsada büyük paralar karşılığında elden çıkararak yeni girişimlere yönelmektir. Bu tür yatırımlarda bulunanlar, bir yandan yeni buluşların gerektirdiği yüksek araştırma-geliştirme giderlerinden kurtulur, bir yandan da yatırımlara tanınan vergi indirimi gibi ayrıcalıklardan yararlanırlar.

Burada sermayenin çekince olasılığı yüksek, ancak yüksek kazanç sağlaması olası bir alana "gözünü karartarak" (cesareti, cüret göstererek) yönlendirilmesi söz konusu olduğundan, bu tür sermaye için sözcüğün gerek anlam, gerek işlev özelliğine uygun düşen *gözükara sermaye* (ya da *anamal*) karşılığı önerilmektedir. Burada Farsça kökenli sermaye sözcüğünü de, ikinci yarısı Arapça olan "anamal" sözcüğünü de beğenmiyor, "üretilmiş üretim aracı" tanımına da uygun düşen "üretke" karşılığını öneriyor, kullanıyoruz. Bu durumda *venture capital*'ın Türkçe karşılığı *gözükara üretke* olacaktır.

Örnek: Son yıllarda Birleşik Amerika'da *gözükara üretke* yatırımlarının daha çok bilgisayar alanına yöneldiği görülmektedir.